БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮНЬ 22 СУББОТА № 148 (5552).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Партия-күрүне контролюнуҢ комитединде

Тарылгаларның ажаалдазының байдалынга массалыг хыналданы чорудар болгаш 1963 чылдың көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн ажаап алырынга база белеткээринге колхозтарның, совхозтарның, „Сельхозтехника“ каттыжыышкыннарының, белеткел болгаш транспорт организацияларының белеткелиниң дугайында

Тарылгаларның, ылаңгыя одуругларының аразын сайзырадыр культураларның—кукурузаның, ногааларның, картофельдиң, чигир свёклазының, хөвеңниң, тарымал тоорутуң ажаалдазының байдалының, а ол ышкаш колхозтарның, совхозтарның, «Сельхозтехника» каттыжыышкыннарының, тараа хүлээп алыр пунктуларының, хөвең заводтарының, саржаг заводтарының, свёкла пунктуларының, хереглел кооперацияның хүлээп алыр пунктуларының,. автомобиль, демир орук болгаш суг транспортунуң бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларының тараа, чиг-хөвең, чигир свёклазы, картофель, ногаалар болгаш 1963 чылдың өскеде-даа көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн ажаап алырының база белеткеп алырынга белеткелиниң талазы-биле бо чылдың июнь-июльда массалыг хыналданы чорударын боттандырарын партия-күрүне контролюнуң республика, край, область комитеттеринге болгаш колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң талазы-биле комитеттеринге, партия-күрүне контролюнга дузалаар белүктерге СЭКП ТК-ныҢ болгаш ССРЭ-ниҢ Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитеди дааскан.

Бо ажылды чорудар талазы-биле колхозтарга, совхозтарга, «Сельхозтехника» каттыжыышкыннарынга, а ол ышкаш белеткел пунктуларынга, автомобиль, демир орук болгаш суг транспортунуң бүдүрүлгелеринге база организацияларынга хөй-ниитиниң комиссияларын тургузарын партия-күрүне контролюнуң комиссияларынга сүмелээн. Комиссиялар болза партия-күрүне контролюнга дузалаар белүктерниң удуртукчуларын болгаш кежигүннерин, комитеттерниң инспекторларын болгаш өскеде-даа ажылданчыларын баштап удуртур ужурлуг. Көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери, колхозчулар, совхозтарның, белеткел пунктуларының, көдээ ажыл-агый продуктуларын сайзырадып кылыр талазы-биле бүдүрүлгелерниң, транспорт организацияларының ажылдакчылары, чер-чер Советтериниң депутаттары, профэвилел организацияларының, «Комсомолчу прожекторнуң» штабтарының болгаш отрядтарының активчилери бо ажылга идепкейлиг киржир ужурлуг.

Хыналданың чорудулгазында кол кичээнгейни мындыг үүлдерже салыры эргежок чугула:

— тарылгаларның ажаалдазының талазы-биле, ылаңгыя одуругларының аразын сайзырадыр культураларның болгаш үрезин участоктарын сайзырадып кылыр талазы-биле ажылдарны өй-шаанда болгаш шынарлыг чорударынче, немелде чемгерилгени, үнүштерниң хораланчылары болгаш аарыглары-биле демиселди чорударынче, чаа агротехниктиг арганарны болгаш методтарны шинээдип ажыглаарынче;

— көдээ ажыл-агый техниказының, кургадылга агрегаттарының, механизаттатынган шаннарның, деңзи ажыл-агыйының, өртке удур чепсектерниң белеткелиниң, машиналарның септелгезинге херек белдирлерби болгаш агрегаттар-биле хандыртынганының байдалынче;

— автомобиль, демир орук болгаш суг транспортунуң 1963 чылдың көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн сөөртүрүнге белеткелинче болгаш кыварчаар материал-биле хандырылгазынче;

— салбырларда, бригадаларда, звеноларда дүжүт ажаап алыышкынын чорударының планнарын болгаш онаалдаларын ажылдап кылырынче, күш-ажылды организастаарынче болгаш дүжүт ажаап алыышкынын чедиишкинниг чорудары-биле холбашкан өскеде-даа айтырыгларже, комбайнерлерни, машинистерни, механикчолаачыларны, кладовщиктерни база тарааны болгаш өскеде-даа көдээ ажыл-агый культураларын хүлээп алыр кижилерни колхозтарның, совхозтарның кайы хире четчелеп алганынче;

— колхозтарда болгаш совхозтарда чаа тудугларның планнарының күүселдезинче, склад оран-саваларының, шыыглыг шаннарның болгаш тараа культураларын (урезиннерин, мал чеми, аъш-чем болгаш страхование курлавырларын), чиг-хөвеңни, картофельди ногааларны болгаш өскеде-даа көдээ ажыл-агый культураларын кадагалаарынга херек шөлдерниң септелгезинче, тудугларның, белеткел пунктуларының, склад оран-саваларының, шыгжаг черлериниң, деңзилерниң болгаш көдээ ажыл-агый продукциязын кадагалаар шөлдерниң септелгезиниң болгаш белеткелиниң планнарын канчаар күүседип турарынче;

— колхозтарны болгаш совхозтарны артык незектер-биле хандырар база машиналарның септелгезин чорударынга болгаш дүжүт ажаап алыышкынынга өй-шаанда белеткээр талазы-биле оларга дуза көргүзер дугайында «Сельхозтехниканың» район салбырларының ажылын организастаарынче;

— хүлээп алыышкын пунктуларының болгаш лабораторияларның эргежок чугула дерилгелер, хереклелдер, механизацияның чепсектери-биле болгаш деңзи ажыл-агыйы-биле хандыртынып алганынче, хүлээп алыкчыларның, лаборантыларның, ажылчыннарның мергежилдиг кадрларын шилип, четчелеп алганынче;

— ниитининң чемненилгезин, садыгны, ажаап алыышкын ажылдарын чорударының үезинде көдээге уруглар албан черлериниң, культура-амыдырал хандырылгазының ажылдарын организастаарынче.

Массалыг хыналданың чорудулгазын парлалгага калбаа-биле чырыдарын, бригадаларның, салбырларның, колхозтарның баштаар черлериниң, совхозтарның удуртукчуларының ниити хуралдарынга чугаалажырынче, партия, совет органнарынга болгаш партия-күрүне контролюнуң комитеттеринге чугаалажып көөрүнче киирерин; илереттинген четпестерни дүрген үзуткаарын болгаш тарылгаларның ажаалдазының база дүжүт ажаап алыышкынынга белетиел талазы-биле бүгү ажылдарны эжижидерин чедип алырын саналдаан.

Июнь 18-те Москвага СЭКП Төп Комитединиң Пленуму ажылдап эгелээн. Пленумга чугаалажып көөрүбиле «Партияның идеологтуг ажылының эзлчеглиг сорулгалары» деп айтырыгны киирген.

ЧУРУНТА: СЭКП ТК-ныҢ Бирги секретары Н. С. Хрущевтүн Пленумну ажыдып турары.

Фото А. Стужиннии.

СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

Июнь 20-де СЭКП ТК-ныҢ Пленумунга СЭКП ТК-ныҢ секретары эш Л. И. Ильичёвтүн «Партияның идеологтуг ажылының эзлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн.

Белоруссияның Компартиязының ТК-ныҢ бирги секретары **Н. Т. Мазуровка** сөс берген.

Идеологтуг ажылдың сорулгаларын Пленумга чугаалажып турар чорук бистиң партиявыстың, бүгү чурттуң амыдыралынга идейлиг улуг болуушкын болур деп, эш Мазуров чугаалаан. Совет улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинче кирген байдалдарда партияның идеологтуг ажылын анализтеп көөрүнүн, совет ниитиледдиң амыдыралының бүгү адырларынга сөөлгү чылдарның дургузунда болгулаан ол социал-экономиктиг өскерилгелерге дүүштүр идеологтуг ажылды чорударының эргежок чугулазының өйү келген.

Марксизм-ленинизмге таарышпас болуушкын база Ленинниң ажылдап кылганы партияның идеологтуг болгаш организастыг үндезиннеринге дүүшпес болуушкын болур. Сталинга чүдүп турған чорукту сойгалааны-кижиге чүдүүр чорукту ажып эртер талазы-биле эш Хрущевтүн удуртулгазы-биле ТК-ныҢ чоруткан идепкейлиг ажылы, партияның болгаш чазактың ажылынга ленинчи принциптерни катап тургусканы ажылчы чоннуң калбак массаларының теория талазы-биле идепкейинин, инициативазының көстүп көрбээн өзүлдезинге дузалаанын эш Мазуров демделээн.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди болгаш Совет чазаавыс ленинчи национал политиканы амыдыралга чайгылыш чокка боттандырбышаан, бүгү совет республикаларның өзүлдезинин дугайында могаг чок сагыш салыышкынын канчаар илергейлеп турарын оратор Белоруссияның чижээ-биле көргүскен. Чижээ, эрткен он чылдарның дургузунда Белоруссияда үлетпүр бүдүрүлге барык 3,5 катап өскен: тараа болгаш эт белеткели көвүдээн.

Кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде ниитилел хөгжүлдезинге улус массаларның шиитпирлиг ролюнуң дугайында марксичи-ленинчи өөредиг-ниң үндезинин кошкадып, ленинчи принциптерни үреп турган, ажылчы чоннарга, харын партия организациялары безин иштики болгаш даштыкы амыдыралдың чугула айтырыгларының дугайын кошкак информэстап турган деп, эш Мазуров үргүлчүлеп чугаалаан. Ам бистиң партиявыста ёзулуг чогаадыкчы байдал тургустунган. Ажыл-агыйжы болгаш политиктиг амыдыралдың чугула айтырыгларын чугаалажып көөрүнге болгаш шиитпирлээринге киришпишаан, совет кижи бүрүзү бөгүн: партияның шугуму—мээн шугумум, партияның шиитпирлери — мээн шиитпирлерим деп чугаалап болур. Бистиң ниитилеливистиң улуг күжү үзел-бодалдарның болгаш хөделиишкиннерниң ол чангыс эвинде болуп турар.

Республикада парлалганы, радиону болгаш телевидениени дамчыштыр ажылчы чоннарга политиктиг информацияны эжижидери-биле чергелештир массалар-биле удуртукчу ажылдакчыларның боттуг харылаазының онза ужур-дузазын үнелеп көрүп турар деп, оратор чугаалаан. Удуртукчу актив чонга илеткелдерни үргүлчү кылып турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда «бригаданың хүннери», бүдүрүлгелерде «цехтың хүннери» ышкаш, политиктиг ажылдың массалыг хевирлери эки түннелдерни берип турар. Агитпунктулар болгаш агитколлективтер кижилерге-биле ажылды бүдүрүлгениң байдалдарынга-даа база ол ышкаш чурттап турар черлеринге-даа чорудуп турар.

Партия организациялары ажылчы чоннуң массаларының калбак идейтеоретиктиг болгаш экономиктиг билиглерин бедидер талазы-биле улуг ажылды база чорудуп, партия кежигүнү эвестерни политиктиг чыгыышкынга хандыдып турар; болгумнерниң болгаш кыска хуусаалыг курстарның, мурнакчы дуржулганың школаларының четкизин тургускан, культураның улусчу университеттерин организастап турар.

Коммунистиг медереди хевирлээри — ол дээрге чиик эвес ажылхерек болур, ынчангаш ол сорулганы шиитпирлээринге эвээш эвес күжениишкиннерни салыр ужурлуг деп чүвени билип турар бис дээрзин эш Мазуров үргүлчүлеп чугаалаан. Бир эвес бистиң ниитилеливисте мангыстарның, хулиганнарның, чиижен кижилерниң кем-херек үүлгедикчилериниң бар турары, ол дээрге, кайы-бир участоктарда, чоннуң кайы-бир белүктеринде идеологтуг ажылдың чугле кошкаа-биле тайылбырлатынып турар. Партия болгаш комсомол организациялары боттарының кижизидилгелиг ажылы-биле бүгү кижилерни иракта-ла шуптузун хаара тутпайн турарын оратор демделээн. Хөй таварылгаларда масса-политиктиг ажыл тускайланчак шынарлыг болуп турар, а ындыг болганда оон дээштиг болур чоруу эвээш. Партия организациялары хаая эвес, ниитилелге удур үүлгедиглерни болгаш аморалдыг болуушкуннарны болдуруп турар чылдагааннарны анализтеп көрбейн турар, ажылчы чоннарның хөөннерин кошкак өөренип көрүп, идеологтуг ажылды планнаар үезинде оларны барымдаалап көрбейн турар.

Сөс-биле ажыл-херектиң карышпазын, хуузунда үлегер-чижээн хандырары политик-кижизидилгелиг ажылга шиитпирлиг ужур-дузалыг болур деп, оратор оон ыңай чугаалаан. Ындыг болза-даа чамдык коммунистер, оон иштинде удуртукчу ажылдакчылар коммунизм тургузукчузунуң моралдыг дүрүмүнүң принциптерин сагыырынга үлегер-чижээн көргүспейн турар. Чамдык удуртукчу ажылдакчылар кижилерге хамаарыштыр бюрократизмни болгаш сагыш човангыр эвес чоруктуң көргүзүп, эрге-дужаалын сагыштыы-биле буруу ажыглаар чоруктуң кылып, хөөлилээр болгаш бодунуң хууда ажыл-агыйын үрдүндүрер орукче хаая эвес кирип турар. Оон ужурунда удуртукчу кадрларның болгаш бистиң интеллигенциявыстың идея болгаш аажы-чан кижизидилгезинин бирги чергелиг ужур-дузазын үнелеп көрүп турар бис дээрзин эш Мазуров медеглээн. Аныяктарның кижизидилгезиниң херээнге кичээнгейни күштелдириниң эргежок чугулазын база билип турар бис. Бо талазы-биле сандаргай чоруктар эвээш эвес болуп турар.

Идеологтуг ажылдың материалдыг баазазын бижыглаар дугайында эш Ильичевтүн илеткелинде киирген үүлдерни шын деп санап турар бис дээрзин оратор айыткан. Школаларын, клубтарның, спорт баазаларының тудуу радиожудулганы доозары телевидениени хөгжүдери—бо дээрге чүгле ажыл-агыйжы эвес, харын база политиктиг айтырыглар-дыр.

Идеологтуг бүгү ажылды улам ыңай сайзырангайжыдары партияның ажыл-чорудулгазының бо чугула участогунга удуртулганы партия комитеттеринден канчаар хандырарындан хамааржыр деп чүвени билип турар бис дээрзин эш Мазуров бодунун саналының түннелинде чугаалаан. Ынчангаш идеологтуг болгаш организакчы ажылдың чаңгыс аай болурунун принциви херек кырында партия организацияларының бүгү ажыл-чорудулгазынга синнигин, боттанган турарын, бистиң идеологтуг ажылывыс амыдырал-биле доктаамал холбашкан турарын, кадрларның ажылчы чоннарның, аныяктарның калбак массаларының коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге, коммунистиг тургузуушкуннуң практиктиг сорулгаларын, планнарын күүседирин хандырарының херээнге бараан болган турарын чедип ап турар бис.

Индирде ВЛКСМ ТК-ныН бирги секретары **С. П. Павлов.**

Кажан, Никита Сергеевич Хрущев бистин кайгамчыктыг космонавтарывыс Валентина Терешкова болгаш Валерий Быковский олар төөгүде көстүп көрбээн маадырлыг ужудуушкунун тиилелгелиг доосканнар деп дыннадырга, дүүн бистин шуптувус улуг өөрүшкүнү демделеп эртирдивис деп, ол чугаалаан. Октяргайның баштайгы чагырыкчызы совет кижи болган деп чүве чүс-чүс чылдарда артып каар, аңаа угаанның чоргааралы чүүн-биле-даа хемчээттинмес! Чернин болгаш космостуң оруктары-биле коммунизмче бүзүрелдиг базын орар чуртка ажылдаар болгаш чурттаар аас-кежин дээш Коммунистиг партияга болгаш Совет улуска изиг байыр!

Хөй миллион комсомол, бүгү совет аныяктар моон соңгаар-даа боттарының адаларының херектериниң талептиг уламчылакчылары, Коммунистиг партияның шынчы болгаш идеелдиг дузалакчылары болурлар деп, оратор медеглээн. Сөөлгү он чылдарда комсомолдуң хүрээленинге барык 30 миллион оолдар болгаш кыстар кирген.

Өзүп орар салгакчыларның кижизидилгезиниң айтырыглары бо Пленумда улуг болгаш чугула черни эзлеп турар-дыр деп, эш Павлов уламчылаан. Бо дээрге партияның аныяктар дугайында кичээнгейинин болгаш сагыш-човаашкынының кайы хире улуг болуп турарының база бир херечизи-дир. Ийи делегейниң идеологтуг чидиг демиселинин, коммунистиг болгаш буржуаз ийи идеологияларның үезинде чурттап турар бис. Мындыг байдалдарда аныяктарның политиктиг болгаш идейлиг кижизидилгезиниң айтырыглары, ылаңгыя революсчу чаңчылдарга кижизидилгези бирги чергенин ужурдузалыг айтырыы болуп турар.

Бүгү чонну эртемниг коммунизмниң өзүзунга кижизидер дугайында партияның Программазының бир чугула негелдези коммунистиг тургузуушкунунуң амыдыралчы сорулгалары-биле холбашкан. Бис ону мынчаар билип турар бис: аныяк кижи марксичи-ленинчи теорияны доктаамал шинээдип алыр хүлээлгелиг. Аныяк салгакчылар өзүлүг революсчуларның, өске кым-даа эвес, Ленинниң өзлеп чораан үлегерин болгаш шынарын шинээдип алыр ужурлуг.

Ильич дугайында бисте ам-даа эвээш номнарны үндүрүп, оон-даа эвээш кинофильмнерни тыртыгып турарын оратор демделээн. Литератураның, уран чурулганың, киноның болгаш театрның В. И. Ленин дугайында хөй чогаалдарын гургузар херек. Ленин дугайында сөс бүрүзү, чогаал бүрүзү Ильичиниң бодунуң бүгү амыдыралын берген улуг херектери дээш демиселче аныяктарны көдүрер, ыыгырар ужурлуг.

Аныяк салгакчыны шын кижилериниң чугулазының дугайында бодалды хөгжүтүшаан, школачыларның политиктиг өөредилгезиниң тургустунганын эш Павлов шугумчүлээн. Он бирги класстарның программалынга «Ниитилел тургузуу» деп чаа эртемни киирген чорук бо айтырыгларны долузу-биле шиитпирлеп шыдавас деп, ол чугаалаан. Школаның төөгү номнарында ыраккы бурунгу болгаш амгы үени кайы хамаан чок чырыткан чорук четпес болуп турар. Партияның Программазын бо өөредилге чылында тускай көрдүнген шактарда өөренирин уламчылаваан чырыдыышкын ведомстволарының удуртукчулары, ораторнуң бодалы-биле, шын эвес кылып турар.

Школаларның ажылында четпестерни шугумчүлеп тургаш, бүгү бурууну өске черлерже чаярын кандыг-даа таварылгада бодавайн турар бис деп, оратор чугаалаан. Школа, өзүп турар сорулгаларны кажан кижизидилге ажылынга бистиң хөй-ниитивис, комсомол калбаа-биле киришкен таварылгада чедиишкиннинг шиитпирлээр.

Бистиң кинематографчыларывысты улуу-биле чемелээр херек. Ам үеде уруглар болгаш чалыы назының кижилеринге дайын мурунда үндүрүп турганындан-даа эвээш фильмнерни үндүрүп турар чорук шын бе, ынчаш? Фильмнерниң шынары база куду болуп турар.

Боттарының холдары-биле клубтар, кызыл булуңнар, библиотекалар, спортчу тудуглар тудуп турар Черкасс комсомолчуларының эгелээшкинин Н. С. Хрущевтүн деткээнин аныяктар улуг сорук киришкин-биле уткаан деп эш Павлов чугаалаан.

Хөй санныг клубтарны, культура ордуларын, музейлерни, албан черлериниң залдарын чамдыкта дыка шын эвес ажыглап турарынче кичээнгейни оратор угландырган. Бо талазы-биле кылдыңа чогуур хемчеглер боттанмайн турар. Клубтарның, культура ордуларының, спорт тудуларының ажиктерин элээди назылыларга ажыдарын сөс кырынга эвес, херек кырынга боттандырар үе келген.

Быдаргай байдал-биле эргелеп башкарар чорук кижизидилге ажылынга көскү шаптыкты кадып турар деп эш Павлов демделээн. Чижээ, ССРЭ-нин спорт ниитиледдериниң болгаш организацияларының Эвилели янзы-бүрү ниитилелдерге болгаш ведомстволарга бодаарга, бодунун эргезинде 20 катап эвээш спорт тудугларлыг болуп турар. «Локомотив» эки-тура ниитилели ниити биллигнин бүгү школаларында, институттарда болгаш профессионал-техниктиг училищелерде бар стадионнарның санынга деп стадионнарлыг болуп турар. Спорт ниитиледдери болгаш чөвүледдери чергелешкек маргылдаалары, чыыштары эрттирип, борта дыка хөй акшаны чарыгдап, дыка хөй кижилерни ажыл-херектен чартыктырып турар. Акшахөрөнгини, материалдыг баазаны кагтыштырып турар чаңгыс аай күш-культура организациязын чуртка тургузарының өйү келген деп, эш Павлов медеглээн, ол чорук күш-культура болгаш спортту коммунистиг кижизидилгениң күүлүг бызразы болдурар.

Бистиң аныяктарывысты моральдыг арыг чорук, бүзүрел, коллективизм ылгалдырып турар. Бо талазы-биле совет литератураның болгаш уран үүлдүң ачы-хавыязы төргиин улуг. Ынчалза-даа чамдык литераторлар болгаш киноматографчилер бедик идеялар, коммунизм дугайында чугаалаарындан «ыядып» турарлар. «Амыдыралчы шынны» дилээринге чылдагааннап алгаш, олар улуг амыдыралдан хоорук турар кижилерниң дугайын болганчокла бижип турганнар. Номнарның арыннарында болгаш кино театрларның экраннарында күзел-сорук чок «сыдыстар» болгаш төлеп чок кыстар шоккаранайнып-ла турган. Бо чиик сеткилдиг кижилер аныяк салгалдың өмүнээзин төлээлеп турар дээр янзылыг бодал-биле совет аныяктар кажан-даа чөпшээрешпес деп С. П. Павлов медеглээн. Бистиң аныяктарывыста улуг болгаш чырык чаңгыс орук—коммунизм дээш демиселдиң оруу бар деп, ол чугаалаан. Совет аныяктарда чүгле чаңгыс маадыр бар, аныяктар ону эдерип келген болгаш эдерер-даа: ол маадыр—коммунист, чаартыкчы, демиселчи.

Аныяктарның кижизидилгезинде четпестерни чайладыр дээш ВЛКСМ ТК болгаш комсомол организациялары бүгү-ле үүлдерни кылыр апаар. Комсомол хөй-ниити болгаш күрүне организациялары-биле кады коммунизм дээш эрес-дидим, бүзүрелдиг болгаш кызымак демиселчилерни кижизидеринге партияга дузалаар деп, эш Павлов түннелинде чугаалаан.

ССРЭ-нин эртемнер Академиязының президентизи **М. В. Келдышка** сөс берген.

Идеология ажылдарының талазы-биле Пленумнуң көрүп турар айтырыглары бүгү улуска улуг ужур-дузалыг болгаш коммунизм тургузуушкунунуң идепкейлиг киржикчи бүрүзүн сонуургадып турар. Ол чорук, ылаңгыя эртемниң ажылдакчыларынга онза чугула, чүге дизе эртемниң хөгжүлдезинин үндезини болза марксичи-ленинчи теория болуп турар.

Эш Келдыш коммунизм тургузуушкунунга ниитилел эртемнериниң ролюн чугаалаан. Төөгүлүг чорудулгаларны шын билири, социализмден коммунизмче шилчириниң экономиктиг болгаш социалдыг эртем өзүгаар анализин кылыры, социалистиг лагерьни быжыглаары совет күрүнениң политиказынга болгаш экономиказында тодаргай рольду ойнап турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫННАДЫГ

Төп Комитеттиң Пленумунуң доктаалының төлевилелин белеткээри-биле эш Л. Ф. ИЛЬИЧЕВ даргалаан комиссияны Пленум соңгаан.

Июнь 20-де кежээки хуралга санал берген эштер болза: Г. Н. ЧУХРАЙ (кинорежиссёр), Ш. Р. РАШИДОВ (Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары).

СЭКП-нин Пленуму бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

* * *

Июнь 21-де СЭКП Төп Комитединиң Пленуму бодунуң ажылын Кремльдиң Улуг ордузунга үргүлчүлээн. СЭКП ТК-ныН секретары эш Л. Ф. Ильичевтүн «Партияның идеологтуг ажылының эзлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин чугаалажып турар.

«Правда» солуннуң кол редактору П. А. Сатюков, ССРЭ-нин чогаалчылар Эвилелинин баштаар черинин бирги секретары К. А. ФЕДИН, ВЦСПС-тин даргазы В. В. ГРИШИН болгаш өскелер-даа санал берген.

Н. С. Хрущевка Дж. КеннединиҢ телеграммазы

АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединин Н. С. Хрущевка чоруткан телеграммазында чугаалап турары болза, подполковник Быковский биле лейтенант Терешкованың чедиишкиниг ужудуушкуннары-биле холбаштыр, а ол ышкаш ол ужудуушкуннарның тергиин ур-болганы-биле холбаштыр Силерге болгаш совет улуска байыр чедирип тур мен. Бо сөөлгү чедиишкиннер бүгү кижилеринн сагыш-сеткилин хайныктырган. Бистиң чуртувуста, ылаңгыя америк космонавтар оларга изиг байырын чедирип турар.

Н.С.Хрущевтүн Швеция, Норвегия, Данияже аян-чорук кылырынга холбаштыр

Швецияга, Норвегияга болгаш Данияга албанныг аян-чоруун кылып келзин деп чалалга бижиктерни Швециядан, Норвегияның болгаш Данияның чазактары ССРЭ-ниҢ Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка чоруткаш, Совет чазактың баштынынга таарымчалыг болуп турар кандыг-даа үеде Н. С. Хрущев ол чурттарга келир дугайында күзелин илергейлээннер.

Швециядан премьер-министри дээрги Эрландер-биле, Норвегияның премьер-министри дээрги Герхардсен-биле, Данияның премьер-министри дээрги Краг-биле болгаш ол чурттарның өске-даа күрүне ажылдакчылары-биле шуут ужуражыр, а ол ышкаш швед, норвег болгаш дани улустарның амыдыралы болгаш күш-ажылы-биле танужар төлээде, албанның аян-чоруун ылып, ол чурттарга баар арганы өөрүп четтириишкин-биле ажыглаар мен дээрзин Н. С. Хрущев Швециядан, Норвегияның болгаш Данияның чазактарынга дыннаткан.

ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы эш Н. С. ХрущевтүҢ Швеция, Норвегия болгаш Данияже аян-чоруун дугурушканын өзугаар келир чылдың чазынында кылдыр чижеглеп айтып турар. Аян-чоруктуҢ тодаргай үезин дипломаттыг төлээлекчи черлерин дамчыштыр дараазында дугуржур.

(СЭТА).

Хой кыргылдазының хүн демделели

Хой кыргылдазының чугула кампаниязы Каа-Хем районнуҢ «Тиилелге» колхозунга организастыг эрткен. Ильинкачылар он-он тонна эки шынарлыг дуктуг күрүнеже чүдүрүп чоруткан. Өвүр районнуҢ «Торгалыг» колхозунуҢ хойжузу Донгак Бүржужал хой бүрүзүнде 2,7 кг дуктуг кыргып алган.

Бии-Хем районнуҢ «Кызыл тараачын» колхозу кыргылданы доозуп турар. Перебожакова, Тюлюш Хаңмаа, Танчит-оол болгаш өскелер-даа күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар Олар ажыл-херекти билдилиг чорудуп, хүнүҢ-не бежен хойну кыргып турар. Бии-Хем районнуҢ «Искра», «Хадын», Каа-ХемниҢ «Коммунизмче орук» колхозтарында, «Тиилелге» совхозта болгаш республиканың өске-даа чамдык ажыл-агыйларында хой кыргылдазы доостур чыгаан.

Ындыг болза-даа хой кыргылдазы Тывада ниитизи-биле оожум темпилиг чоруттунуп турар. Үш бүдүрүлге эргелелдериниҢ ажыл-агыйлары июнь 20-де чедир кыргыза чогуур бүгү хойнуҢ үүлле 44,3 хуузун кыргаан. Удуртукчулар, тускай эртемниглер кыргылданың оожум темпизин организас чок чорук болгаш барымдаа чок чылдагааннар-биле бадыткаарын оралдажып турар.

Тес-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында хой кыргылдазы дендии багай чоруп турар. Чылдагааны болза удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер ону багай организастап турарында. Тес-Хем районнуҢ колхозтарында болгаш «Тес-Хем» совхозта, «Барлык» совхозтуҢ Хөнделең, «Шекпээр» совхозтуҢ ДөҢ-Терезин салбырларында кыргыкчылар четпейн турар, оларның хой кезин электри кыргылда агрегаттарынга ажылдаар тускай белеткелди эртпээн, оон ужурунда оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү холдуҢ күш-ажылындан безин дыка куду болуп турар. «Тес-Хем» совхозтуҢ зоотехниги эш Биче-оол кыргылда пунктуларын багай белеткээн, оон хараазы-биле ол ажыл-агый хойну чер кырынга кыргып, дуктуг хир-чамга борап турар. Ынчангаш ол чорук ажыл-агыйны улуг когаралга чедирип болур. «Шекпээр» совхозтуҢ ДөҢ-Терезин салбырының эргелекчизи эш Чамбал-оол ажылды чурумчударының орнунга кайнаар-даа барганы билдинмес чиде бээр таварылгалар бар. Бо талазы-биле партия комитеди чогуур түүнел кылыры чугула. Тес-Хем районнуҢ «Чаа орук» колхозунда хой кыргылдазын база-ла чадагай черге чорудуп, дуктуг ылгавайн турар. Ол ажыл-агыйларның зоотехниктери эштер Биче-оол болгаш Сагды олар чүүү кылып турарларыл? Үлетпүрге чугула үнелиг чиг-этти четче камгалап алыр дугайында чүге ажыл-агыйжы сагыш салбайн турар силер, эштер зоотехниктер.

Депшилгелиг оренбург арганы чер болганга нептередири хой кыргылдазын чедиишкиниг чорударынга дузалаар ужурлуг. Ындыг турбуже республиканың ажыл-агыйлары кыргылданы эрги арга-биле чорудуп, а чамдык черлер хол-биле кыргып турар. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниҢ удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери хой кыргыырының оренбург аргазынга кижилер өөредир талазы-биле «УТКА 25 чылы» совхозка организастаан кыргыкчылар курузунуҢ ийги эзлчээнче кижилер чорударын организаставаан. Ам ында байдалды эдериниҢ орнунга кижилерни өөредир чорук шуут соксаан. Чаа, мурнакчы арганы нептередиринге ындыг харыысалга чок чоруктуҢ чү деп үнелээр ужурлугул, эштер Түрген-оол болгаш Стихарев?

Кыргылданы чорудары-биле кады дуктуг ылгаарын эки организастаары эргежок чугула. Ол болза ону белеткел пунктуларынче чүдүрүп чорудар талазы-биле эҢ-не харыысалгалыг ажыл.

Бирги чартык чылда күрүнеге дук садарының планы 33,7 хуу күүсеттинген. Республика ол хүлээлгени күрүне мурнунга күүсеткиже чедир 10 хонук четпес үе арткан чорук аажок дүвүрээзиниг факт-тыр.

Амгы үеде хой кыргылдазын чорудары аажок таарымчалыг болгаш ону узамдыктырарының кандыг-даа чылдагаанныры турбас ужурлуг.

Бүдүрүлге эргелелдериниҢ, колхозтарныҢ болгаш совхозтарныҢ ажылдакчыларының сорулгазы болза арткан хүннерде хой кыргылдазын чорударының темпилерин күштелдирери, дуктуг камгалап алырынче, оон шынарын шын тодаргайлаарынче болгаш белеткел пунктуларынче ону өй-шаанда чүдүрүп чорударынче онза кичээнгейсалыры болур.

Хойжулар, кыргыкчылар! Кыргылданы оренбург аргазын эки шиңгээдип алыңар. Ол болза кыргылданы дүрген болгаш шынарлыг чорудар, чуртка хөй дуктуг бээр арганы хандырар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУ

СЭКП Төп Комитединиң Пленуму

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Ниитилел эртеминиң адырында коммунизм тургузукчуларының идейполитиктиг, этиктиг болгаш эстетиктиг кижизидилгезиниң айтырыгларын теоретиктиг ажылдап кылышкыны кирип турарын сагындырган, эш Келдыш бирги эвлечеге номчукчуларның хөй кезиинге билдингир ажылдарны тургузуп, литература болгаш уран чүүл чогаалдарының идейлиг угланыышкынының айтырыглары-биле ажылдаарынче эртемден-литература шинчилекчилерин болгаш уран чүүл шинчилекчилерин кыйгырган.

Материал-техниктиг баазаны тургузарынга-даа, коммунистиг ниитилелдиң кижизин идейлиг хевирлеп тургузарынга-даа эртемниң ролю чайгылыш чок өзүп турар деп, эртемден оон ынай чугаалаан. Социалистиг күрүне эртемниң хөгжүлдезинге көстүп көрбээн кадрлаттыкшуну хандырган деп чүвени ам бистин удурланыкчыларывыс безин миннип көөр ужурга таварышкан. Оон чаа херечиин болза Валерий Быковскийниң болгаш Валентина Терешкованың космоска кайгамчык ужудуушкуну болур. Бо чедиишкин бистин эртемивистиң бүгү чедиишкиннерибиле бир дөмей, чурттa ниити деп-шилгеден ылгаттынмас.

Эш Келдыш бодунуң саналының хөй кезиин бойтус эртеминиң чүгле техниктиг деп-шилгеге эвес, харын идеологияга мировоззрениени хевирлеп тургузарының ролюнга тураскаалган.

Амгы бо үеде эртем ажыдыышкыннары кижинин ажыл-чорудулгазынга болгаш ниитилелдиң амыдыралынга эн-не көскү өскерилгелери кирип турар, ындыг болганда ол ажыдыышкыннар мировоззрениениң хөгжүлдезинге салдар чедирбейн барып шыдавас деп, ол чугаалаан. Чижээ, кижиниң күш-ажылының характеринге болгаш амыдыралының байдалынга кибернетика кедергей улуг салдарны чедирип турар. Бодунуң үезинде холдуң күш-ажылындан машинаже шилчээн чорук чаа эраны ажытканы ышкаш, ам база-ла логиктиг сорулгаларны автоматтарның болгаш чаа хевирниң өске-даа машиналарының дузалы-биле шиитпирлээр арганы болуп турары кедергей улуг перспективаларны ажыдып турар.

Идеологияның айтырыглары бойдус эртеминиң хөй-хөй принципиалдыг ажыдыышкыннары-биле холбашкан. Ам бистиң бойдус эртемчиларивис болгаш философтарывыс хамаржылгалыг чоруктуң теориязы, квантылыг теория, кибернетика дээн ышкаш шак ындыг фундаменталдыг айтырыгларга шын хамдарылганы ажылдап кылганнар. Сөөлгү үеде бойдус эртеминиң философиязының янзы-бүрү айтырыгларының талазыбиле чоруткан калбак чугаалажыышкыннар үре-түүнелдиг болган.

Эртем ажыдыышкыннарын дүргеп ажыглаары-биле характерлеттиниң турар амгы үениң техниктиг деп-шилгезин эш Келдыш оон ынай анализтеп чугаалаан. Маңаа холбаштыр ол эртемни пропагандалаарының системазын экижидериниң, эртем информациязын чогуур өйүнде кылырының сорулгазын салган.

Ам ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының болгаш эвилелдешкен республиканың эртемнер академияларының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Бойдустуң болуушкуннарының хоойлу өзугаар болур чоруун ажыдып, техниктиг депшилгеже чаа оруктарны салып турар бойдус эртемнериниң кол-кол айтырыгларының талазы-биле шинчилелдерни хөгжүдеринге оларның ажыл-чорудулгазын мөөнөөн турар. Бүдүрүлгениң хөгжүлдези-биле шуут холбашкан перспективтиг эртем шинчилелдеринге, ниитилел эртемнериниң кол-кол айтырыгларын ажылдап кылырынга улуг кичээнгейни салган турар. Бойдус болгаш ниитилел эртемнерин удуртурунуң төпчүүтүнүң системазын, эртемниң чаңгыс аай фронтузун тургузуп турар.

Бүгү-ле кол-кол угланыышкыннарның талазы-биле совет эртемниң делегейге бирги черже үнериниң эргежок чугула байдалдарының бирээзи болза идеология айтырыгларынга кошкаш диңмес кичээнгейни салыры, марксичи-ленинчи теорияны эртемниң янзы-бүрү адырларында төлдргай шинчилелдерге чогаадыкчы өзуби-ле ажыглаары, идейлиг серемчилелдиг чорук, өжээтен концепциялар-биле эптеш чок болур чорук реакциялыг үзел-бодалдарның эртемче эртип кирер чоруу-биле могаг-шылаг чок демисел болур деп, М. В. Келдыш түүнелинде чугаалаан.

Коммунистерниң партиязының удуртулгазы-биле бистиң улузувустун кылган кайгамчык улуг ажылының дугайын кинорежиссёру **Г. Н. Чухрай** бодунуң саналынга чугаалаан.

Чартык үс чыл мурнунда Россияга чарты кыпсып, деп кылып ап турган болгай, бөгүн бистер бистиң чоргаар корабльдеривисти космостуң талыгыр ыраанче салып үндүрүп турар-дыр бис, ынчаарга бистиң эртемивиске, бистиң техникавыска, бистиң бодалывыска бүгү делегей адыш часкап, магадап турар-дыр.

Даштыкыда, капиталистиг чурттарда, тывызыкеыг орус характер дугайында янзы-бүрү хоозун теорияларны чогаадып, янзы-бүрү ойлук чок чүүлдерни нептередип турар, чүге дээрге бистиң күжүвүс үүдел дээрзинин дугайында шыны бодунуң чонунга чугаалаарын олар күзевейн турарлар-дыр деп, оратор уламчылаан. Бүгү-ле чүүлдерни болгаш кандыг-даа бергелерни ажып эртериниң аргазын берип турар бистиң күжүвүс—ол дээрге бистин идеяларывыстың күжү-дүр, марксизм-ленинизмниң күжү-дүр, үениң эң-не бедик, эң-не өндүр, эң-не магалыг идеяларының бүгүнү тиилеп турар күжү-дүр дээрзин ол «теорияларның» чогаадыкчылары билип турарлар.

Бо Пленумнуң улуг ужур-дузалы үүдел дээрге, коммунистиг кижизидилгенин айтырыгларын, ийи идеологияларның демиселинин айтырыгларын чаа күш-биле, ленинчи принципиалдыг чорук-биле оон тургусканында болур. Ол чорук бистиң бүгү амыдыралывыска кончуг чугула.

Совет уран чүүл сөөлгү он чылдарның дургузында онза улуг чедиишкиннерни чедип алган деп, Г. Н. Чухрай демдеглээн. Ынчалзажок ында, ылангыя кинематографияда, өске салдарның тодаргай элементилери көстүп келгилээн, бир эвес ол элементилер-биле демисешпес болза, олар улуг когаралды чедирип болур. Чамдык чурукчуларның идейлиг туруштарының тодаргай эвес чоруу оларның чогаадыкчы ажылынга багай салдарны чедирген. Чамдык чурукчулар болгаш шүүмүүлекчилер боттарының ажылдарынга буржуаз идеология-биле эптежир чорукту эрттирген.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чогаадыкчы интеллигенцияның төлөөлекчилери-биле ужуражыышкыннары литератураның болгаш уран чүүлдүң бүгү ажылдакчыларынга кедергей улуг ужур-дузалыг болганын оратор айыткан. Анаа холбаштыр эш Чухрай мынча деп чугаалаан: чурукчу коммунистер партияның айтыышкынын шын билген болгаш ону херек кырынга бадыткаарын оралдажып турар дээрзин Төп Комитеттин бо Пленумунга, оон Президиумунга болгаш Никита Сергеевич Хрущевтун бодунга шынзыларын күзеп тур мен.

Эң-не кол чүүл—чаа кижини — коммунистиг ниитилелдиң кижизин уран чүүлдүң чепсектери-биле кижизидери болур. Ол сорулганы шиитпирлээри улуг ажылды, амыдыралды, уран чүүлдүң хоойлуларын ханы билирин негеп турар. Ол чорук улуг чогаадыкчы организакчы болгаш теоретиктиг ажыл-чорудулганы, а кол-ла чүүл—коммунистиг идейлиг чорукту, принципиалдыг болгаш дидим чорукту негеп турар.

Уран чүүлде реакциялыг буржуаз агыышкыннарның алыс утказын амдаа кырын каксы илередип турар бистиң шүүмүүлеливистиң четпестериниң дугайын Г. Н. Чухрай оон ынай чугаалаан. Идеологтуг дайзын кандыг янзы болуп турарын ам-даа шоолуг өөренип көрбейн, оон кошкак черлерин болгаш чазыгларын болуувустун эрге-ажыывыска ажыглавайн турар-дыр бис. Формализмниң алыс утказы чүдел дээрге, оон партийжи эвес чоруу болур. Оон талалакчылары антикоммунизмни, антигероизмни, ынакшылга удур чорукту пропагандалап турар, чүге дээрге оларда төлептиг идеалдар чок-тур. Коммунистиг идеалдарга удурланыштыр салыр оларның чүзү-даа чок.

Эш Чухрай бодунуң чугаазының түүнелинде мынча дээн: бистиң кинематографистериви билир мен—ол дээрге бистин партиявыска кызыгаар чок бердинген магалыг кижилер чүве. Партияның, чоннуң мурнунга боттарының хүлээлгезин негеп турарын өзүгаар, олар шак ынчаар ажылдаарлар.

Төрөөн чурттуң эрге-ажыктарын чүүден-даа артык бедик көрүп турар чаа кижиниң овур-хевири бистин коммунистиг хайныышкынныг ажылиживиске хевирлеттинер деп, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Ш. Р. Рашидов** чугаалаан. Чүгле бедик идейлиг болгаш сагыш-сеткил талазы-биле арыг кижилер бистиң совет боттуг чүүлүвүсте ол хире кайгамчык чүүлдерни чогаадып, кылып шыдаар аргалыг. Ол дээрге, бистиң партиявыстың аажок улуг идеологтуг ажыл-чорудулгазының түннели-дир. Партияның XX съездизинин соонда, кажан партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын катап тургусканда, кажан ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезинин ленинчи принциптерин катап тургузуп өгелээнде ол ажыл-чорудулга онза калбарган дээрзин оратор демдеглээн.

СЭКП-ниң XX, XXI XXII съездилеринин төөгүлүг шиитпирлери, партияның чаа Программазы, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлери болгаш материалдары, эш Н. С. Хрущевтүң илеткелдери болгаш чугаалары партияның идейлиг чепсээн байыткан.

Идеологтуг ажыл коммунизм дээш демиселге улам идепкейлиг болгаш күчүлүг фактор болуп бар чыдарын оратор демдеглеп турар. Идеологтуг ажыл хөй талалыг болгаш хөй янзы. Эш Рашидов бо ажылдың чугула участоктарының бирээзи—ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезинге доктаап, чүве чугаалаан.

Совет Эвилелиниң бүгү улустары бүзүлбас акы-дунма өзүнүң быжыг харылзаалыг. Шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш принцип-биле эки, ынакшылдыг, найыралдыг өг-бүле болуп чурттап турар деп, ол чугаалаан. Харын хөй национал-дыг күрүне догуннап шыдавас дээр чүвеге кордал салып турар, социализмниң хоралыг дайзыннары безин дылын ызырар ужурга таварышкан.

СЭКП-ниң XX съездизиниң ажылдап кылганы, чуртту удуртурунуң ленинчи курузун чайгылыш чокка боттандырын турары, национал политиканың ленинчи принциптерин катап тургусканы бүгү националдарның ажылчы массаларының инициативазын болгаш чогаадыкчы идепкейжизин калбаа-биле хөгжүдерин хандырган.

Чеди чылдың чылдарында Узбекистанның улус ажыл-агыйынга өөрткен 20 чылдарның дургузунда киргени хире акша-хөрөнгилерни киирип турарын оратор дыннаткан. Республиканың овур-шырайы каракка шуут көзүлдүр-ле өскерлип турар. Чаа-чаа хоорайлар болгаш суурлар өзүп турар. Чеди чылдың дөрт чылдарының дургузунда 300 бүдүрүлгелерни болгаш цехтерни, оон иштинде индустрияның аажок улуг бүдүрүлгелерин тудуп, ажыглалга киирген. Республиканың энергиязы-биле чепсегленнишкини шапкын өзүп орар. Хөвең бүдүрүүшкүнү көвүдеп турар.

Ол өзүлдениң чурагай бүрүзү, көргүзүг бүрүзү—партияның экономиктиг политиказының өзулуг тиилелгези болур. Ол политика болза бистиң чуртувустун улустарының акы-дунмалышкы найыралының, оларның кады ажылдажылгазын калбартырының үндезини болурун эш Рашидов демдеглээн. Республиканың ындыг бедикче көдүүлүп үнгени бүгү совет кижилерниң эгээртинмес дузаламчызы болгаш акы-дунма киржилгези чокка болдунмас болгаш күш четтинмес турган ийик. Интернационалчы кижизидилге талазы-биле бүгү ажылывыска ол дузаламчының дугайын, биске бүгү улустар, хамыктың мурнунда улуг орус улус кайы хире хөй чүүлдерни кылып берип турар дугайын доктаамал тайылбырлан турар бис. Узбекистанның улустары боттарының акы-дунмаларынга өөрүп четтириишкинни чүректің ханызындан илергейлеп, оларга акы-дунмалышкы өзү-биле харыылап турар. Узбекистандан чурттун янзы-бүрү районнарынче пос-таавы машиналарын, хөвенни, чес-хола концентратты, кабельди болгаш өске-даа үлетпүр база көдээ ажыл-агый продукциязын чорудуп турар. Төрөөн чурттун чаагай чоруу дээш, бүгү улустарның чаагай чоруу дээш күш-ажылды Узбекистанның ажылчы чоннары боттарының интернационалчы хүлээлгези, ассежиктин болгаш сорук киришкинниң эгээртинмес үнер дээш деп көрүп турар.

Чурттун янзы-бүрү республикаларының болгаш областарның ажылышчилери-биле Узбекистанның ажылчы чоннарының чанчыл болган социалистиг чарыжының улуг ажыктының дугайын эш Рашидов оон ынай чугаалаан. Ол чарыш коммунистиг өзү-биле бот-бодунга дузалажыр чорукка кижилерни кижизидип, республика бүрүзүн мурнакчы дуржулга-биле байдыып турарын ол демдеглээн. Бистин хүннеривисте боттаныышкыны улам илереттинип бар чыдар, национал культураларның чоокшулажыышкыны чугула ужурдузалыг болуп турар. Культураларның ол чоокшулажыышкынына болгаш бот-боттарын байыдырынга акы-дунма культураларның болгаш уран чүүлдүң декадалары болгаш неделялары, делгелгелерни солужары, телевизия болгаш радио дамчыдылгалары, акы-дунма республикаларның чогаалчыларының чогаалдарын парлап тарадыр чорук дузалап турар.

Бистин чуртувуста чурттап турар барык бүгү националдарның төлөөлекчилериниң Узбекистанда чурттап база ажыдап турарын демдеглээш, эш Рашидовтун чугаалааны болза: ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгези—республиканың партия организациязының онза сагыш салымышкынының кол үүлү болуп турар. Мында эртип турар бүгү съездилер, конференциялар, пленумнар, хуралдар социалистиг интернационазимниң идеялары-биле ханы синниккен. Найыралдың темазы—агитация-пропаганда ажылда, литературада болган уран чүүлде кол темаларның бирээзи болуп турар.

Республиканың хөй националдыг составын бистиң бүгү идеологтуг ажылывыска барымдаалап турар бис деп, оратор үргүлчүлеп чугаалаан. Бисте солуннарны чеди дыл кырынга үндүрүп, ниити өөредилгениң школаларында өөредилгени база чеди дыл кырынга чорудуп турар, радио дамчыдылгазын 11 дылдарга чорудуп турар. Националисчи чанчылдар, үзелдер аймаалыраашкын ам-даа бар дээрзин мооң-биле кады утнайн турар бис. Национал чанчылдар, үзелдер культураның бодунуң үезин чурттап эртирген эргиз хевирлерин национал хаалчак чорукка шыптынып алгаш хевээр артырар дээр орадажыышкыннарда илереп турар. Хөрөөженнерни шажын-чүдүлгенин артыышкыннары-биле шуут холбашкан феодал-байларның өзүүр-биле аажыларының чамдык фактыларында олар база илереп турар.

Республикада шаандагы шагның бүгү артыышкыннарынга удур шаал халдаар демиселди хүн бүрүде чорудуп турар деп, эш Рашидов чугаалаан. Ол дугайында массаларга идеологтуг дээштиг салдарның бүгү чепсектерин, пропаганданың болгаш агитацияның чепсектерин, парлалганы, радиону, телевидениени, литератураны болгаш уран чүүлду ажыглап турар. Республикага чогаадыкчы эвилелдернин, интеллигенцияның, хөрөөженнерниң съездилерин, ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезинің талазы-биле эртем конференцияларын эрттиргени эргинин артыышкыннары-биле демиселге чугула рольду ойнаан.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң улуг дуржулгазы, идеологтуг ажылдың дуржулгазы янзы-бүрү республикаларда чыгдынган дээрзин эш Рашидов чугаалаан. Ындыг турбужежок, ол дуржулгадан дыка хөй эки чүүлдер республика бүрүзүнүң ажыглалы болуп турары үргүлчү эвес. Дуржулганың ындыг солчулгазын эң калбак үндезинге тургузарын оратор саналдаан. Ол дугайында онза таарымчалыг байдалдар улуг экономиктиг районнарның, республикалар аразының партия болгаш ажыл-агый органнарының тургустуганы-биле холбаштыр ажыттынган.

Бистин чуртувуска национал айтырыгны марксичи-ленинчи шиитпирлээниниң аажок улуг дуржулгазы болгаш коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинде национал харылзааларны улам ынай хөгжүдерининң айтырыглары делегейнин коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге өзүлүг-ла аажок улуг ужурдузалыг болуп турар деп, эш Рашидов медеглээн. Бистиң эртемденнеривис ол дуржулганы эң хандыр шинчилеп көрүп, социалистиг нацияларның хевирлеттинериниң болгаш чечектелиишкининиң, оларның чайгылыш чок чоокшулажырының чорудулгазын бүгү талазы-биле илередип турар төлептиг чогаалдарны тургузар үе келген.

• • •

Төп Комитеттин Пленумунуң доктаалынын төлевилелин белеткээри-биле эш **Л. Ф. Ильичев** даргалаан комиссияны Пленум сонгаан.

Июнь 21-де СЭКП ТК-ның Пленуму бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның чугаазы

Эштер! Партияның Төп Комитединиң амгы Пленумун чыылдырар дугайында медээ колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чоруктуң чаа чалгыын болдурган. Пленумга белеткенмишаан, фермаларның ажыл-ишчилери мал ажылының продукциязын бүдүрерин көөдүдир дээш демиселди күштелдирген, тараажылар часкы тарылганың планын ажыр күүсеткен, үлетпүрүнүн ажылдакчылары беш айларның бүдүрүлге программазын чедиишкининг күүседип шыдаан. Транспортчулар, тудугжулар болгаш коммунал ажыл-агыйның, садыгның болгаш ниитинин чемненилгезинин ажылдакчылары, культура фронтузунуң ажылдакчылары боттарының ажылын экижиткен. Республиканың ажылчы чоннары, партияның XXII съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга бүдүрүлдүрбүшаан, боттарының күш-ажылының үлүүн коммунизмни тургузарының улуг херээнге киирип турараллар.

Шаанда чону чаржынчыг байдалга болгаш өлүмнүң кыдыынга чурттап чораан Тыва бистин партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың ленинчи ханы мерген национал политиказының ачызында 18 чылдарның дургузунда депшилгеже болгаш культураже, үлегерлеп чугаалаарга совет кижиниң космосче көдүрүп үнген ышкаш, ындыг дүргеп көдүрүп үнген. Бистиң хөй эвес улузувус экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай, түргени чорукту, аарыгларны, будуулук чорукту чөрбиден эвээш чылдарның дургузунда үзүткааны база мурнакчы улустарның деннелинге чедир көдүрүп үнген факт көргүзүг болбас деп бе?

Тыва лексикага «үлетпүр» деп сөс безин чок турганы билдингир болгай. А ам бис мурнакчы техника-биле чепсегленген улуг үлетпүр бүдүрүлгелерлиг, тудуг комбинаттарлыг болган бис; автомобиль, агаар болгаш суг транспорту хөгжүп турар. Эвилел ужур-дузалыг даг-дүгү комбинаттың тудуу Тываның бүгү ажылчы чоннарының чоргааралы болур. Кызыл хоорайда шапкын болгаш калбак Енисейни кежир көвүрүгүнүн тудуу дооступ турар болгаш ол көвүрүг Саян ындында крайны бистин чуртувустун амыдыралчы төптери-биле харылзаштырар.

Хөй үүс-үүс чылдарда тываларның кол ажылы мал ажылы болуп келген. Ам Тываның ажылчы чоннары чуртка чүгле сүттү болгаш эттти берип турар эвес, харын база бистин Төрөөн чуртувустун шыгжамырын бодунун тараазы-биле долдуруп турар. Шаандагы араттар ам кукурузаны, чигир свёклазын, картофельди болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларын тарып, өстүрүп турар. Бүгү чоннуң бүрүн бижик-биликтиг болганы, ургларның бүгү-ниити сес чыл өөредилгези, улус ажыл-агыйының болгаш культураның бүгү адырларынга тус чернин кадрларын тургускан чорук Тывада культура хөгжүдезинин чедиишкиннериниң дугайын чайыннандыр чугаалап турар. 1930 чылга чедир үжүк-бижии чок чораан тывалар ам номнарны болгаш солуннарны төрөөн дылының кырынга номчуп, радиону дыннап турар. Республиканың бүгү районнар төптерин, колхозтарны болгаш совхозтарны радиожуткан болгаш электрижиткен.

Республиканың алдарлыг малчыны, 1932 чылдан бээр партия кежигүүнү Ховалыг Саңгыспааның оон төрүттүнген хүнүнден бээр алдан хар харлаанынга болгаш хойжу ажылга хөй чылдарда үзүктел чок ажылдап келгенинге алдар болдурган кежээге чугаалааны болза: «Бодум болгаш кадайым—Ховалыг Хандый 60—60 харлыг бис, оон он сес чылдарын СССРЭ-ниң улустарының акы-дунма хөй националдыг өг-бүлезинге бистиң Тываның киргени совет байдалдарда чурттап эрттирген бис. Он сес чыл хөй бе, ынчаш? Ол дээрге кижиниң назыыы-биле алырга, чүгле назы четкениниң эгези-дир. Ындыг кыска хуусаада мээн чангыс чер чуртчуларымның канчаар өскерилгенин көрүпер даан. Чем тып чиир дээш мөңгези-биле кажуп чоруурунуң орнунга ам бистер сууржун кижилер болуп, сууржун амыдыралдың чаагай кежиктерин ажыглап турар-дыр бис. Бистин бүгү ургларывыс школаларда болгаш дээди өөредилге черлеринде өөренип турар, бичин таштар колхозтарның ургларын садтарында болгаш яслилеринде турар. Бистин кадыкшылывысты медицина ажылдакчылары хайгаарап турар. Бистин хөй-хөй ургларывыс дээди эртемни чедип алган болгаш башкылар болуп ажылдап турар, Совет Армияда албан эрттирип турар. Күш-ажылчы улустуң дугайында, тыва араттарның дугайында Совет эргечагырганың, ленинчи Коммунистиг партияның улуг сагыш човаашкының бо бүгү маргыш чокка көргүзүп турар-дыр. Мээн чангыс чер чуртчуларым—тываларның өөрүшкүлүг болгаш аас-кежиктиг амыдыралы дээш бистиң партиявыстың ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка, эш Н. С. Хрущевка улуу-биле өөрүп четтирдим». **(Адыш часкаашкыны).**

Тыва улустуң дугайында улуг сагыш човаашкыны дээш бистиң Төп Комитедивиске, Совет чазакка болгаш Никита Сергеевичиге Тыва республиканың бүгү ажылчы чоннарының арыг сагыш--сеткилинден хүлээп көрүүшкүнүн эш Сангыспаа шак ынчаар илереткен.

Республиканың улус ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы болуп артып турар, а материалдыг кежиктерниң кол бүдүрүкчүлери—фермаларда бистин алдарлыг ажыл-ишчилеривис. Областың партия организациязы экономиканың ол адырын шынгыы көдүрер болгаш малчыннарның ортузунга идеологтуг ажылды күштелдирер талазы-биле практиктиг хемчегларны ажылдап кылган. Эн чоокку чылдарда малдың баш санын ийи миллионга чедирген турар, анаа дүүштүр эттти, сүттү болгаш дуктуң бүдүрери өзер. Бо чылдың февральда СЭКП обкомунун пленумунга бистиң республиканың малчыннарының ортузунда культура-амыдырал хандырылгазында болгаш идеологтуг ажылда четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Ийи чижектен көргүзүп көрейн.

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезинин Чөөн-Хемчик эргелелинин «Большевик» колхозу чоокта чаа-ла хожудангай колхоз турган. Ам ол колхоз республиканың мурнакчы ажылагыйларының хүрээленинде быжыыбиле кирген. Колхоз бодунун социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турар. Бо чылын аңаа часкы тарылганы эки чоруткан. Колхозтуң даргазы болгаш партия организациязы ындыг түннелдерни колхозчулар ортузунга масса-политиктиг улуг ажылды чорудуп турарының ачызында чедип алган. Ында тургускан интеллигенция чөвүлели оларга дузалап турар, чөвүлелде башкылар, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, көдээ албан черлериниң ажылдакчылары кирип турар. Олар агитация ажылынга, бот-тывынгыр уран чүүлге идепкейлиг киржип, малчыннарга кино көрүлдезин доктаамал организастап, ыраккы одарларда, турлагларже солуннарны, журналдарны болгаш почтаны чедирип турар. Мында «Культура болгаш амыдырал» деп тускай хана солунун болгаш саликтиктиг «Крокодилди» үндүрүп турар. Беседаларны доктаамал чорудун, политиктиг илеткелдерни кылып, агар-политиканың, бот-тывынгыр уран чүүлдүң, көдээ ажыл-агый техниказын өөренир бөлүмнер ажылдап турар. Колхозчу өреге бүрүзү ийиден эвээш эвес солуннарлыг. Бүгү бажыңнарны электрижиткен болгаш радиожуткан.

«Большевик» колхоз ындыг-ла үр эвесте—1950 чылда чүгле кешкүн малчыннардан тургустунган. Ам бо үеде олар сууржун амыдыралче шилчээн. Кижилер өглерден чаагайжыттынган чуртталга бажыңнарынче шилчип кирген. Ол бүгү бүдүрүлге херектеринге салдарын чедирген.

«Большевик» колхозта болгаш черле Чөөн-Хемчик районнун өске-даа ажыл-агыйларында идеологтуг ажылдың өске-даа хевирлери күчээнгейни хандыкшыдып турар. Он хонгаш-ла, доктааткан график өзугаар, колхозтар болгаш совхоз төптеринден ырак турар хойжуларга, чылгычыларга, сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларына культбригадалар барып чедип турар. Ол бригадаларга лекторлар, эмчилер азы мал эмчилери, кино-механиги азы бот-тывынгыр уран чүүлдүң хөй эвес бөлүү кирип турар.

Чөөн-Хемчиктин партия комитединин малчыннар ортузунга идеология ажылын күштелдирер талазы-биле дуржулгазын түннеп ниитилештирген болгаш республика солуннарынга калбаа-биле чырыткан. Ол чижекке бистер коммунистерни, партия активин идеология ажылын дидим организастаарына өөредир, эрткен үениң артыышкыннарын оларның дүрген ажып эртеринге дузалаар, бүгү малчыннар чоокку ийи-үш чылдарда чаагайжыткан бажыңнарга чурттаан турарын, фермаларга болгаш кадрчыларның төп турлагларынга, чер болганга кызыл булуннар-даа, радиодаа бар турарын, культурлуг ажыдырал хайныккан турарын чедип алыр бодап турар бис.

Бистин республиканың улус ажыл-агыйынын өске-даа адырларында ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг ажылды шыңгыы күштелдирери эргежок чугула. Үлетпүр бүдүрүлгелеринге болгаш тудуглларга ындыг ажылды организастаарының чогумчалыг дуржулгазы бисте бар. Чижек кыдыр Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязын киирип болур. Ол коллективке эрткен өөредилге чылында экономиктиг алды аңе бөлүмнер ажылдап турган, оларга ажылчыннарның 90 хуузу өөренип турган. Ук бөлүмнерни цехтернин болгаш эзлчеглерниң начальниктери удуртып турган. Ында дөрт ажылчын бүрүзүнүң бирээзи рационализатор болуп турар. Мурнакчы дуржулганы кичээнгейлиг өөренип көрген чорук улуг күш негеттинер хөй-хөй ажылдарны механизастаарының аргазын берген. Агитколлективтиң эки ажылы, лекцияларны болгаш илеткелдерни доктаамал кылып турары, көскү агитацияны чогуур өйүнде чорудуп турары, а кол-ла чүве—будуулгеге коммунистерниң болгаш комсомолчуларның авангардчы ролю планны ай бүрүзүнде ажыр күүседириниң, оттулар чүүлду камнап алырының аргазын берип турар. Станцияның коллективи коммунистиг күш-ажылдың будуулгези деп ат дээш демисежип турар. Ийи цехтерге болгаш дөрт эзлчеглерге ол хүндүлүг атты ам безин тывыскан.

Янзы-бүрү лекторийлер, культура университеттери, интеллигенцияның чөвүлелдери, агитбригадалар, концерттер солчуру болгаш клуб албан черинин отчёдун дыннаары, хөй-ниитинин шугуму-биле ном садыгларын ажыдары дээн ышкаш, чоннуң ортузунга идеология ажылының шак ынчаарга ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгези—республиканың партия организациязының онза сагыш салымышкынының кол үүлү болуп турар. Мында эртип турар бүгү съездилер, конференциялар, пленумнар, хуралдар социалистиг интернационазимниң идеялары-биле ханы синниккен. Найыралдың темазы—агитация-пропаганда ажылда, литературада болган уран чүүлде кол темаларның бирээзи болуп турар.

Республиканың хөй националдыг составын бистиң бүгү идеологтуг ажылывыска барымдаалап турар бис деп, оратор үргүлчүлеп чугаалаан. Бисте солуннарны чеди дыл кырынга үндүрүп, ниити өөредилгениң школаларында өөредилгени база чеди дыл кырынга чорудуп турар, радио дамчыдылгазын 11 дылдарга чорудуп турар. Националисчи чанчылдар, үзелдер аймаалыраашкын ам-даа бар дээрзин мооң-биле кады утнайн турар бис. Национал чанчылдар, үзелдер культураның бодунун үезин чурттап эртирген эргиз хевирлерин национал хаалчак чорукка шыптынып алгаш хевээр артырар дээр орадажыышкыннарда илереп турар. Хөрөөженнерни шажын-чүдүлгенин артыышкыннары-биле шуут холбашкан феодал-байларның өзүүр-биле аажыларының чамдык фактыларында олар база илереп турар.

Республикада шаандагы шагның бүгү артыышкыннарынга удур шаал халдаар демиселди хүн бүрүде чорудуп турар деп, эш Рашидов чугаалаан. Ол дугайында массаларга идеологтуг дээштиг салдарның бүгү чепсектерин, пропаганданың болгаш агитацияның чепсектерин, парлалганы, радиону, телевидениени, литератураны болгаш уран чүүлду ажыглап турар. Республикага чогаадыкчы эвилелдернин, интеллигенцияның, хөрөөженнерниң съездилерин, ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезинің талазы-биле эртем конференцияларын эрттиргени эргинин артыышкыннары-биле демиселге чугула рольду ойнаан.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунун улуг дуржулгазы, идеологтуг ажылдың дуржулгазы янзы-бүрү республикаларда чыгдынган дээрзин эш Рашидов чугаалаан. Ындыг турбужежок, ол дуржулгадан дыка хөй эки чүүлдер республика бүрүзүнүң ажыглалы болуп турары үргүлчү эвес. Дуржулганың ындыг солчулгазын эң калбак үндезинге тургузарын оратор саналдаан. Ол дугайында онза таарымчалыг байдалдар улуг экономиктиг районнарның, республикалар аразының партия болгаш ажыл-агый органнарының тургустуганы-биле холбаштыр ажыттынган.

Бистин чуртувуска национал айтырыгны марксичи-ленинчи шиитпирлээниниң аажок улуг дуржулгазы болгаш коммунизмни калбаа-биле тургузарының үезинде национал харылзааларны улам ынай хөгжүдерининң айтырыглары делегейнин коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге өзүлүг-ла аажок улуг ужурдузалыг болуп турар деп, эш Рашидов медеглээн. Бистиң эртемденнеривис ол дуржулганы эң хандыр шинчилеп көрүп, социалистиг нацияларның хевирлеттинериниң болгаш чечектелиишкининиң, оларның чайгылыш чок чоокшулажырының чорудулгазын бүгү талазы-биле илередип турар төлептиг чогаалдарны тургузар үе келген.

• • •

ЧУРУКТА: Июнь 18-те Москвага ажыттынган СЭКП Төп Комитединиң Пленумунун хуралдаар залында.
Фото В. Егоровтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Пленумга күш-ажылчы белектер

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). СЭКП Төп Комитединин июнь Пленумунга уткуштур чарышты калбартыышаан, «Найырал» совхозтуң малчыннары, бо чылдың баштайгы чартыында күрүнеге эзт, сүт белеткээр хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар.

Совхозта ажылчын комитединиң даргазы эш Кунгаанаың дыннатканын өзугаар алырга, чартык чылда 252 тонна сүт садар турган, ам херек кырында 212 тоннаны киирген.

Үрбүн фермазының көргүзүү совхозтуң өске фермаларындан бедик. Коллектив чартык чылда 77 тонна сүт садар хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседеткен. Ховалыг Дунгаа бодунда быжыглаан тыва инектериниң бирээзинден-не 795 килограмм, Таня Наваштай 781 килограмм сүттү саггаан.

Төрөөн чутка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг эзтти белеткээринге совхозтуң малчыннары база багай эвес көргүзүүлерлиг. Ийи кварталдарда 1680 центнер эзт садар хүлээлгезинден 840 центнерни дужааган.

Тускай азыралда 100 ажыг хаванның күжү ам чедишкен, оларның баштайгызын дужаап өгелей берген. Семиртилгеде үскен 50 шары, 800 ажыг ирт база бар. Совхозтуң киирип турар эдлинин шынары база багай эвес болуп турар.

• • •

ЧАДААНА. (Телефон-биле). «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи сүт бүдүрер болгаш ону күрүнеге белеткээр талазы-биле багай эвес көргүзүүлүг болуп турар. Бо хүннерде ниитизи-биле 1413 центнер сүттү саггаан, а күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын күүседир чоокшулаан, херек кырында 906,5 центнерни саткан.

Ажыл-ишке үлегерлиг мурнакчы кижилер коллективте улам көвүдеп турар. Боттарында быжыглаан 35—35 инектериндеи июнь онга чедир Таан Кара-Сал 24408 килограмм, Хомушку Кувискаал 24405 килограмм сүттү саггаан.

«Сөс-биле ажыл-херектиң карышпас чаңгыс эптиг болуру, партийжи чогаадыкчы чоруктуң дириг утка-шынарлыг болуру — бодунуң идеологтуг кадрларындан партияның негеп турар үүлдери ол».

(СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинден).

ПЛЕНУМГА СОРУК КИРГЕШ...

Бистая партиявыстың ленинчи Төп Комитединиң бо эртин турар Пленумунга партияның идеологтуг ажылының әәлчеглиг сорулгаларының дугайын чугаалажып турарынга мен бистиң чуртувустуң хөй санныг идеология ажылдакчылары ышкаш, ол дугайында база-ла сеткил-сагыжымның ханылыдан байырлап, Пленумнуң ажылын радио, солун дамчыштыр кончуг сонуургап, аңаа эш Л. Ф. Ильичевтуң ханы уткалыг, делегеренгей илеткелин база Пленумнуң киржикчилериниң чүткүлдүг саналдарын хандыр өөренип, шингәәдип ап тур мен.

Бистиң идеология ажылдакчыларының коммунистиг кижизидилгениң херәәнге моон соңгааргы сорулгаларны шинчилеәрининң оруктарын, канчаар чурттап, ажылдаарын, коммунизмни тургузар дәәш, канчаар демисешче чөгүүрүн бо Пленум айтып турар.

СЭКП Төп Комитединиң әәлчеглиг Пленумунга идеология айтырыын шак мынчаар тускай тургузуп турары болза, бистиң партиявыс, оон Төп Комитеди чер делегей кырынга эң-не чаагай, эң-не аас-кежиктиг ниитилел болур коммунизмни тургузар дәәш, совет кижилериң маадырлыг демиселиниң бир кол кезәә—идеологтуг ажылды кайы хире онзагай үнелеп, бистиң чуртувуста коммунистиг кижизидилгениң айтырыынга кайы хире кичәәнгей салып турарын көргүзүп турар. Ынчангаш коммунистиг ниитилел дәәш демисежин турар кижи бүргүзү бо Пленумга байыр чедирбестиң арга-жок.

Бо Пленумнуң база бир онзагай чүвезе болза, бистиң кайгамчык октаргайжы маадырларывыс—делегейде эң баштайгы херәәжен космонавт—Валентина Терешкова биле бешки космонавт Валерий Быковский оларны октаргайдан уткып ап турары болур.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чоокта чаа чечен-чогаал болгаш уран үүл ажылдакчылары-биле ижин-кара чок, сеткилдиң ханы ужуражышкыны болуп эрткен болгай. Ол ужуражышкынга чөнну коммунистиг өзуга кижизидеринге совет чогаалчыларының, композиторларның, чурукчуларының, черле бүгү чогаадыкчы интеллигенцияның мурнунда кандыг сорулгалар туруп турарын чугаалашкан. Ол дугайы бо Пленумга база катап күштүүбиле тургустунуп турарын бүгү чечен-чогаал, уран үүл, культура ажылдакчылары ажыл-ишчи, политиктиг көдүрлүүшкүн-биле байырлап турар.

Л. Ф. Ильичев бодунуң илеткелинге партияның шалыпчы идеологтуг күштериниң иштинде культура-чырыдыышкын албан черлериниң ролюнуң, оларның кижизидикчи ажылының чугулазын айтып турар.

«Көдәәниң азы ажылчын суурнуң аныяктары клуб септеттиимәән, библиотекарь багай ажылдап турар дәәш, база өске-даа үүлдерни бүгүле чадаларны дамчыштыр бижип, хомудап, кандыг-бир кижи чедип келгеш, әжиктерни септеп, соңгаларны шилдеп, шаланы аштап, база клубка отту кыпсып бәәрин манап олурар чорук тургулаар» деп, ол чугаалаан.

Клуб кая-даа бүгү-ле идеология ажылының, бүгү-ле коммунистиг кижизидилге ажылының одаа ол-дур. Маңаа кым-даа маргышпас боор. Бодап-даа көрәәл, делегейниң-даа, бистиң чуртувустуң-даа төөгүлүг улуг конгресстери, чыыштары, съездилери, хуралдары база концерттери, көргүзүүлери ССРЭ-ниң кайгамчык чаагай Съездилер Ордузунга, Кремльдиң Улуг ордузунга, Ленин аттыг спорт Ордузунга эртип тургулаар болгай. А бистиннге болза, шак ындыг улуг болуушкуннар, оюн-шиилер боттарывыстың клубтарывыска эртип турар. Клубка чон кажан-даа хөй турар, улуг-даа, биче-даа ынаар сөктүп турар. Клуб кезәәде-ле каасшиник чырып, бисти «моорланар!» деп чалап турар.

Ынчангаш кым-даа, улуг-даа, биче-даа кижи клубка ынак болуру кончуг-ла күзенчиг. Клуб чылыг, чырык, класс-шиник, угаадыглыг, хөглүг турар ужурлуг. Клуб база-ла кижизидикчи, эвилелдекчи. Әәлери аңаа кайы хире ынагыл—ындыг черлерде клубтар онзагай. Көрүнер даан, Чөөн-Хемчиктиң Шемиде «Большевик» колхозтуң, Улуг-Хемниң Ийи-Талда Жданов аттыг колхозтуң клубтарын—ол-дур, өзулуг культура одаглары. Чүге дәәрге, ол черлерде шупту кижи, «демниг саскан тева тудуп чиир» дәән ышкаш, клубунче доктаамал сагыш салып турар. Чамдык өске черлерде байдал ындыг эвес бооп турары кончуг хомуданчыг.

Культура-чырыдыышкынчыл албан черлерин—клубтарны, библиотекаларны болгаш өскелерни-даа коммунистиг кижизидилгениң одаглары деп партия бо хире чугулалап, үнелеп турда, бо Пленумдан соңгаар бистиң республиканың хөй-ниитизи оларның ажылын экижидер дәәш, черле чаазы-биле ажылдаза чогуур. Ылангыя клубтарны, библиотекаларны кышка шынарлыг белеткеп, чепсеглээр талазы-биле аныяктар шалыпчы айдан чарлап, ону башкарза кандыгыл? Аңаа доктаавайн, ол албан черлериниң ажылын чөннуң күзелинге таарыштыр чорудуп шыдаар, мергежилдиг, аңаа өзулуг бердинген, шыырак кадрлар-биле хандырып, оларга хөн бүрү боттуу-биле дузалажып тургаш, клубтарга коммунистиг кижизидилгениң янзы-бүрү массаполитиктиг ажылдарын чаазы-биле күштелдирип чорударын бо Пленумнуң шиитпирлери-биле холбаштыр чер-черге чугаалашса чогуур деп бодаар мен.

Л. ЧАДАМБА,
чогаалчы.

Культура ажылдакчылары чугаалап тур

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының әәлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин номчуп танышкаш, ону улуг үүлзүүүшкүн-биле деткип турарының дугайында чагаалар редакцияга кээп эгелей берген. Кажан бо солунну өрүп турда, совлгу почта-биле моон адаанда культура ажылдакчыларының чагаалары келгилээн. Оларны мында парладывыс.

Чаа өзу-биле

СЭКП ТК-ның бо Пленумунуң ажыттыннарын бистер четтикпейн манап турган бис. Пленум ажыттынып турар хүнде радиону ыяткыр чугаалаар кылдыр долган алгаш, олче улуг кичәәнгейни салып турдувус. Партия Төп Комитединиң секретары Л. Ф. Ильичевтуң илеткелин бир дугаарында-ла радиодан улуг кичәәнгей, улуг сонуургал-биле дыңнадывыс. Оон соонда солуннардан номчуп таныштывыс. Идеологтуг ажылда амгы бар четпестерни илеткелде кончуг шын илередип, идеология ажылының моон соңгааргы сорулгаларын айыткан.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылында бар четпестерни болгаш моон соңгааргы сорулгаларны ол илеткелде база тодаргай айыткан-дыр. Мен культура ажылдакчызы кижи болганымда бистиң клубтуң амгы туруп турар байдалын чугаалап көрейн. Клубта бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмү доктаамал ажылдап, колхозчу ажыл-ишчилерге болгаш суурларның чурттакчыларына концерттерни көргүзүп турар. Клубта эвзәш кижи составтыг агиткультбригада сүт-баран фермаларына болгаш хойжуларга концерттерни көргүзүп, лекция, беседаларны номчуп, малчынларның культурлуг амыдырал-чурттал-газын экижидериниң талазы-биле СЭКП обкомунуң 5-ки пленумунуң шиитпирин күүседир дәәш ажылдап турар бис. Бот-тывынгыр уран үүлдүң район көрүлдезинге чоокта чаа бистиң клубтуң уран үүл коллективи база-ла багай эвес ойнааш, эки түңнелди чедип алган.

Ындыг болза-даа бистиң ажылывыста ам-даа улуг четпестер бар. Чөнга көргүзүп турар концерттеривистиң идейлиг утка-шынары чогуур негелдезинге четпейн турар, ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге улуг салдар чедирер номерлер эвәәш, ажылда четпестерни, колхозтуң ажылын кылырындан чалгаараар чалгаавларны, өрагчыларны, хулганнарны, хөй-ниитиниң өнчүхөреңгизин камгалап карактавас, үрегдеп-төтчеглээр кижилерни концерт көргүзүүлериниң номерлерин дамчыштыр кам-хайыра чокка сойгалап илередип шыдаавайн турар бис.

Клуб болза колхозчуларның, суурнуң бүгү чонунуң культурлуг дыштанылгазының өзулуг одаа болган турар ужурлуг болгай. Ынчангаш оон иштики, даштыкы дерилгези, кааталга шимелдези көрүштүг эки дериттинген болза, чон клубтаарыга ынак, оон улус кежәәниң-не үзүлбес хөй болур болгай. Ынчалза-даа бистиң «Торгалыг» колхозтуң клубтарының иштики, даштыкы дерилгези багай. Ылаңгыя Торгалыг клубунуң дерилгези эң-не багай. Кожегелер, кулистер эрги, ойбак-самдар, хылдыг көгжүм херекселдери болгаш өске-даа оюн херекселдери чедишпес, концертке кедер хептер каш-ла борбак санныг, улус олурар сандайлар чедишпес. Клубтуң кааталга шимелдезинге материаллдыг дуза чедирер дугайында дилегни колхоз баштаар черинден (даргазы эш Мирчин), Дус-Даг көдәә Советтен (даргазы эш Бадыргы) каш-даа удаа кылып, «клубтуң ажылынга дузадан чедирип көрүңер» деп дилээн бис. Ынчалза-даа эш Мирчин болгаш эш Бадыргы олар бистиң ол дилээвисти мынчага дээр тооп көрбээн, биске кандыг-даа дуза чедирбестээн. Колхозта партком секретары эш Оолакай бо талазы-биле база-ла чогуур хемчег албайн турар.

Бистиң колхозтуң баштаар чери, көдәә Совет, колхозта партия комитеди СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичевтуң илеткелин, Пленумнуң материалдарын номчуп танышкаш, оон үндүрген шиитпирин күүседир дәәш бүгү-ле күштерни, бар аргаларны хереглеп, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынче улуг кичәәнгейни салып, клубтарны чоннуң культурлуг дыштанылгазының өзулуг одаа, ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге улуг дуза кадар чер болдурар дәәш бүгү талалыг дузаламчыны көргүзүп, олче доктаамал кичәәнгейни ам черле салырлар боор дәәрзинге бүзүреп тур мен.

Клубтуң ажылдакчылары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң салган сорулгаларын күүседир дәәш бүгү-ле күжүн салып ажылдаар.

Х. БАЙЫР-БЕЛЕК,
Өвүр районуң Торгалыг клубунуң эргелекчизи.

Манап тур бис

СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичевтуң илеткелин канчаар-даа ажажок үүлзүүүп, деткип база Пленумга санал бергилээн кижилериниң чугаазынга каттыжып тур мен. Бо Пленум культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары бистериниң ажылывыста четпестерни шын илередип, бистериниң мурнувуста улуг сорулгаларны салган. Ынчангаш республиканың культура албан черлери, ында ажылдап турар бот-тывынгыр уран үүл коллективтери ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгези дәәш херекке улуг роль ойнаар ужурлуг.

Чөнга көргүзүп турар бистиң концерттеривистиң идейлиг деңнели, уран-чечен күүседилгези, кижизидикчи ролю ам-даа чогуур негелдезинге четпейн турар. Аңаа кол-ла чүве бот-тывынгыр уран үүл коллективтериниң репертуарын байдыып, ону утка-шынарлыг болдурары болуп турар. Ынчангаш республиканың чогаалчылары ажылда четпестерни, арагачыларны, чалгааларны, тоянчыларны, чиижек колчуктарны болгаш өске-даа төлеп чок кижилерни сойгалап турар ыяка жанрның чогаалдарын хөй-биле бижиир боор дээрзинге бүзүреп, оларның чогаалдарын четтикпейн манап турар бис. Ол ышкаш тыва композиторларның утка-шынарлыг, чараш эки аялгаларын база-ла манадывыс. Республиканың улус чогаадылгазының бажыңы көдээде бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмнериниг кончуг багай дузалап, ылаңгыя концерт репертуары-биле бисти хандырып шыдаавайн турар болгай. Олар ам июнь Пленумунуң салган сорулгаларын күүседир дәәш чаа өзу-биле ажылдап, бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмнериниг медотниктиг дуза чедирип, репертуар материаллдары-биле бисти эки хандырар боорлар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң салган сорулгаларын күүседир дәәш бүгү-ле күжүвүстү, талантыларывысты чонга, коммунизмниң тиилелгези дәәш херекке бараалгадып, чаа өзу-биле ажылдаалыңар, эргим культура ажылдакчылары!

О. МАРТЫЙ-ООЛ,
«Тиилелге» совхозта клубтуң уран үүл удуртукчузу.

„Революстуг коммунистиг орук-биле чоруп турар бүгү кижилерге өөрүшкү"

Даштыкының парлалгазы СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң ажылынга улуг кичәәнгейни салбышаан турар.

ПРАГА. «Буржуаз идеология-биле эптеш чок демиселди чорудар» деп ол бодалды чехословак парлалга Пленумнуң ажылын чырытпышаан, онзалап демдеглеп турар.

СЭКП ТК-ның Пленуму бодунуң шылгараңгай ужур-дузазының талазы-биле ССРЭ-ниң кызыгаарларындан, Совет чурттуң иштики политиктиг айтырыгларындан дашкаарлап турар деп, «Праце» солун бижээн. СЭКП-ниң XX съездизиниң соонда, ленинчи шугумну чорударының болгаш оон улам ыңайгы перспективларының айтырыының талазы-биле сөөлгү үеде биске-даа чугаалажып турган хөй-хөй айтырыгларның харыызы Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде тодаргай бердинген.

Политиканың болгаш экономиканың участоктарынга, а ол ышкаш идеология ажылының талазынга кижиге чүдүүр чорукту чок кылыр чорук партияның удуртукчу ролюн кошкатканы ол эвес-тир деп, «Праце» солун уламчылап бижээн. Идеология фронтузунга Коммунистиг партия бодунуң удуртукчу ролюн кымның-биле-даа хуваашпас. Ол моон соңгаар-даа бүгү идеологтуг амыдыралын марксисчи-ленинчи өөредигин өзугаар тодаргайлаар апаар. Ол болза бүгү-ле дайзынларга согуушкуй болгаш революстуг коммунистиг орук-биле чоруп турар бүгү кижилерге өөрүшкү-дүр.

СОФИЯ. «Марксизм-ленинизмниң тиилелгелиг тугунуң адаа-биле», «Идеология талазы-биле тайбың коża-хелбээ догуннаашкын туруп болбас» деп улуг эгелериниг адаа-биле болгар солуннар Плейумнуң киржикчилериниң саналдарының допчулалын парлап үндүрген.

БЕРЛИН. СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичевтуң илеткелиниг талазы-биле Пленумнуң киржикчилериниң саналдарын ГДР-ниң парлалгазы тайылбырлап, ук айтырыгларны Пленумга чугаалажып турарының чугулазын онзалап демдеглеп турар.

Ол Пленумнуң ажылын бүгү делегейде улуг сонуургал-биле хайгаарап турар деп, «Берлинер цейтинг» солун бижээн, Пленум болза Совет Эвилелиниң Компартиязының идеологтуг ажылында улам ыңайгы сорулгаларны чугаалажып көөр болгаш тодарадыр.

Бешки космонавт бодунуң дугайында

Кижи бүргүү хуу-салымныг деп чугаа бар болгай. Оны, чүгле тып алыры чугула. Бир эвес, сен, күш-ажылчы, кызымак болзуңда бодуңнуң күзелиңни чедип аар сен. Ынчалдаа кижи быжыг амыдыралчы орукче дораан-на кирбес. Өзулуг амыдыралдың эгезин барык херек чок чүведен тыва бәәр таварылга база турар чүве. Кижиниң характери каракка ылгаттынмас бичии болуушкуннардан тургустунуп эгелээр. Бирле катап мээн эжим Женька Петровтуң баштактаның чугаалаан чугаазы мээн амыдыралымга эргилениң үезі болу бәәр деп чүвени кажан-даа бодавайн чораан мен.

Кичээл төне бергенде, кажан мен чаның чоруптарынга белеткени бергенимде Женька куруглай берген классты ажыдыпкаш, мени коридорже кыйгырды. Шыны-биле чугаалаарга ол мени кыйгырбаан-даа, салаазы-биле имней каапкаш, Индияның Раджазы-биле боду чап-чаа-ла чугаалашкан ышкаш, арның бырыштырган.

— Дыңнадың бе, Валерка, адаанда каттаа комсомол комитединиң өрээлинде кижи олур. Билдиң бе?

— Чүл ынчаш—деп айтырдым.

— Далашпа. Адаанче чүгүрүп баткаш, оон чүнү чугаалап турарын дыңнааның дээре. Аңаа таарымчалыг көстүрүп орадда. Ынчаарыга сенээ аайлажы бәәр болгаш сени бааа киирип алыр...

— Кайнаар? Чүнү оштап тур сен?

Ынчалза-даа эжик хагдына берген болгаш чаасканн артып калдым Кыдыраажымны сумкалаш, класстан үнүп, әлээн каш чадаларны ажыр халлаш, бирги каатка чеде хонуп келдим. Комитет өрээлинде секретарь столунуң артында чыглы берген ооларның оргаларын шала ажыттынган эжиктен көрүп кагдым. Чоокшулап келгеш, чүнүп дугайында чугааның чоруп турарын дыңнаар. Женьканың мөнээ чугаалааны тывыыксыг кижини көөр дәәш чоокшулап келдим.

Стол артынга делгем хөректиг, мокулчак шыңганнарлыг, ажык арынныг улуг кижи олур. Ол аэроклуб дугайын чугаалап олурган.

Аэроклубтар бар деп чүвени оок мурнунда-ла дыңнаан мен, ынчалзажок ынаар бәарын кажан-даа бодавайн турган мен. Ынчаарда менээ эң-не чугула чүве болза фектования кичээли болгаш Москвага бирги чер дәәш болур деп турган маргылдаа чүве.

Черле әлдеп чүве, бажының дүгү агара берген ол аэроклубчунуң чугаазы мени сонуургадыпкан. Канчап ындыг болган чүве ийик, мен хенертен айтырдым:

— А силерниң аэроклубче бижидип ап болур бе?

Бүгү чүве оон эгелээн.

Бирги бот эргелиг ужудуушкунну бодумнуң төрээн хүнүмнүң мурнуу чарында кылган мен. Ындыг-ла сүртевээн мен. Доктаамал шенелдер машинага бүүрелдиг болурун чанчыктырган турган. Даалга база нарын эвес: ужун үнгеш, әлээн бедәәш, аэродромну долгангаш, черге хонары.

Кажан самолёт чогуур бедикке чеде бергенде эвэ эгеледим. Бүгү-ле чүве эки турган. «ЯК» агаарга дыңнангыры кончуг болган, ынчангаш хонар черже углаптым. Башкарар механизмни бичии-ле көшкадыпкаш, аэродромну дилей берген мен. Хайгааралды улам-на дыңзыдын чораан канчангаш-ла көөрүмге мурнумда электринин бедик вольтулуг шугуму көстүп келген тур ийин мон. Башкарар механизмни бодумне тыртта каапталарымга машина сывыындактарны чинги-биле эртип келген.

Мурнумда аэродром кыдыының онгары көстү берди. Мотор бичии дескинигге ажылдап чораанын уттупкаш, демги кылган операциямны каптапкан болдум. Дүргеәәшкинии чидирипкен самолёт хонар шөлдүн эгезин демдеглээн «Т» хевирлиг демдекке четпейн чыткаш, хонупкан.

— Ат-ла болдум, ажынарлар-ла болгай, ийиги ужудуушкунга чөпшәрел бәәр эвес болар—деп, бодал дораан-на бажымга кирип келген.

Ынчалза-даа бүгү-ле чүве ындыг болбаан. Кажан «ЯК»-ты аэродромга чорудуп өргаш, бистиң инструкторувус Ерофеевтиң менче уткуштур чүгүрүп органын көрүп кагдым. Оон арны ажынчак-даа эвес, чазык болду. Самолёттуң чалгынынче үнүп келгеш, ол алгырды:

— Ажырбас, Валера, ажырбас. Газ таарыштырарын утпа. База катап чоруп көр. Че...

Машинаның моторунуң дескинерин база катап күжүн улгаттыргаш черден адырлып, агаарже үнүпкен мен. Кылза чогуур бүгү үүлдерни, күүсеткеш, хонары-биле чавызап балыпкан мен. Бо удаада бүгү чүве таарымчалыг болган: хонза чогуур «Т» хевирлиг демдектиң чанында хонупкан мен. Ура!

Ам мен бистиң Ерофеевичвисти (инструкторну боттарывыс аравыста ынчаар адаар турган) улуг өөрүп четтириишкин-биле сактып чоруур мен. Ол мени ужар үүл спортунга ынак болурунга чанчыктырган, маадырлыг, туруштуг, топтуг болурунуң бирги кичәәлдерин биске ол эрттирген.

...Аэроклубту доосканым соонда шериг ужудукчуларының училищезинге баарын шиитпирлеп алган мен. Оон ынайгы амыдыралымны ужудуушкун чокка эрттирбезин бодаар турдум. Далайжы болур дээн шаандагы бодалым ынчаар уттундурган.

— Шериг ужудукчузунуң дадыгыышкынын аэроклубка тургаш-даа ап болур, бодунуң бүгү амыдыралының иштинде спортчу-ужудукчу-даа болуп артын каап болур—деп, инструктор Ерофеев шын чугаалап чораан.

Училищени доосканым, дыка хөй ужудукчуларның шыңгыы шенелдерге, дүнеки ориентир мегечи. Гиромагниттиг компас база айытпастаан.

Штурман белеткелинге эрттирген сөөлгү кичәәлдериниң бирәәзи бажымга кирип келген. Компас ажылдавастай бергенде пеленгаторнуң (самолёттуң турар черин тодарадыр херексел) үнүн улгаттырып, азы бичеледип тургаш, таарыштырарын аңаа чугаалаан чүве. Орадда ужын көөрүмге чүгәәр-даа ышкаш. Оон соонда эфирге ужудуушкуннун удуртукчузу Полозовтуң үнү дыңнадып келген. Ындыг таварылгаларны ол эки билир, ынчангаш далаш чогу-биле чугаалайдыр:

115-ки, «чалгыг»-дыр мен, канчаар дыңнадың?

Эки дыңнадым деп илеткәәш, болган таварылганың дугайын чугаалаар деп чорумда: «оон ыцай канчаа ужудур сен» деп Полозов айтырды. Бир-тээ айтырып турар болганда менээ идегеп, бүүреп турары ол, херекти ажып эртер мен деп бодап алдым.

Будуттар үстүнге чорумда, мени самолёттар хондуруп, башкарар локаторже өскел чораан болгаш кайда турарымны, бедикти болгаш угланыышкынны тодарадып эгелээн. Әлээн болганда аэродромга хонар шөлдүн эгези көстү берген. Тода эвес бүлүртүн шөл бо-ла болгай. Чазыптар-ла ирги мен бе? Таарымчалыг хонуттум. Бир-ле дугаарында Леша Галаганың дугайын сактып келдим, чүге дизе менээ дузалаан штурман кичәәлин ол эрттирип турган.

Училищеге тургаш-ла шенекчи болуруп, чаа, кымга-даа билдинмес машиналарга ужударын, болдуна берги дег үүлдерни боттандырарын күзеп чораан мен.

Бодумнуң күзелимни кымга-даа чугаалаваан мен, ынчалза-даа мени ужудукчуларның шенедделер төвүнче чорудар дугайында рапорттумну командирге бижээн мен. Оон соонда чогум кайы хире үе эрткенин эки сактып шыдавайн тур мен. ынчангаш бодумнуң күзелимниң боттанырынга улуг-ла бүүревейн турдум. Бир-ле катап мени кезектин командириниге кел дээн. Полковникке чүге херек апарганымны баштай эки-ле билбээн мен. Багай чүве-даа кылбаан, сөөлгү ужудуушкунга сагындырыг-даа албаан болгай мен. Харын-даа эскадрилья командири эжешкек ужудуушкунга чедиишкин дээш мактаан чүве болгай.

Уставтың негелдезин өзугаар чедип келгеним дугайын илеткедим. Командир олуруңар дидир. Чыылганнарже берген болдум, чүге дизе дүнеки үеде компас чокка ужары берге, аэродромну канчап тып алырыл, хонарының шын санаашкынын канчаар кылырыл деп бодалдар дораанда башка кирип эгелээн. Хаваамга быйыргын дерлер кастының үнүп келген.

— Бир-ле черде үрелиишкин болган-дыр, канчаарыл?

Чүрекче дувурээшкин ооранып кирип келген. Картаны уштуп алгаш, кайда чоруурумну тодарадып эгеледим. Ону дүнеки үеде кылыры хөй күштү, энергияны үндүрген. Баштай бүгү үүлдер училищеге бодап турганывыс ышкаш болбайн турган. Хөй-даа ушпас турдувус. Агаарның экижирин-не манап турар бис, агаар өштүг чүве дег, шоолуг экиживес. Боттарывыс аравыста дыка хөй янзы чугаалларны чугаалажып турган бис, ажыы-биле чугаалаарга хөшүвүс-даа баксырап калган турган.

Эскадрилья командири ону билгеш, бистиң хереәвиске барык киржилге чок артпас турган. Ол чаагай сеткилдиг кижи. Бистиң хөөннеривисти билип, ону чайладыр дээш бистиң үүректеривисче орукту дилеп турган. Оон ыындыг чугаазын сактып тур мен:

— Берге, чалгааранчыг ужудуушкунну эвээш кылыр-дыр, боттарынарны, мегелеттирген кижилер кылдыр чугаалап турар-дыр силер. А мен силерге, силерниң дыяк-чалыы назыныцарга, харын-даа амыдырал дугайын силерниң кончуг эвээш билириңерге адаргаар-дыр мен дээш ол хүлүмзүрээп. Түшел үндүреринге далашпаңар, болдар, маңаа өөренип, албанны эрттирип тургаш, дээрни штурмнап, ол дүвү чок океанның эвээ болуудан артык өөрүшкү чок деп чүвеге бүзүрээр силер.

Бо чугааның соонда мен дыка-ла боданган мен, ынчангаш ужудукчу амыдырал менээ сыр өске апарган, Ийет, бо дээрге, ус-дарган, кайгал чорук эвес болбайн аан. Ужар чүүл бүгү үүлдерни: патриотизмни, дидим чорукту, биче сеткилдиг болур чорукту, демир дег дадыккан болур чорукту, ышакшылды кижилерге сиинниктирип турар деп майор шын чугаалаан. Бо бүгү чокка — ужудукчу болуру берге. Уран мергежилди чүгле кызымак болгаш шыдамык чорукбиле, бичиниийне үүлдерге безин эң-не кичәәнгейлиг, харыысалгалыг болур чорук-биле чедип алыр.

Кады албан эрттирип турган эштерим, тергиин ужудукчулар Шилов, Голубев, Уханов, Алешкин. Горн олар ышкаш болур төлээде агаарже хөй-хөй катап көдүрлүп үнер турган мен.

...Кыш өөредилге ужудуушкуннары-биле эрткен. Сонгу-чөөн угланыышкынныг соок хат эзт-хаппы сөөкке чедир доңуруп, самолёт ужуп үнер, шөлду тазартыр үрүп каапкан. Удатпаанда чылыг дүжүп келген болгаш ажыл көвүдеп, ужудуушкун нарыыдап келген.

Менээ берге болуп таварышкан хүннериниң иштинден бир хүнүң черле утпайн чорудуур мен. Ужудуушкунның тактиктиг өөредилгези чоруп турган чүве. Кежәәликтей аэродромнуң кырынга чавыс булуттар диргели берген болгаш дымырадыр чаай берген.

«Тус-тус самолёттарынче» деп команда хенертен үнген. Машиналарывыска чүгүржүп келдивис. Прожекторларның чидиг херелдери чайнай берген болгаш хыдыкчы самолёттар дораан-на көдүрлүп үнгеш дээрге барып шуужа бергеннер. Бажынга майор Шилов, үш дугаарынга мен ужуп чораан мен. Эскадрилья командири-биле кады ужарынга ынак чораан мен. Ужудукчуларны белеткээринге ол хөй күштү болгаш энергияны үндүрүп, ужудуушкун бүрүзүн ажыктыг болдурар дээш ол, бүгү күжүн бәәр кижи.

Кабина иштин фонарь чырыдып чораан, а Черже көөрге чүү-даа казулбес: ыржым каранғы. Чамдыкта дүнеки суурларның оттары шоккаранаар. Ол-бо талаларже көрүлеп чораан, согунчугаштын шимчевейн, чаңгыс черде турупканын көрүп кагдым. Приборнуң ажылдавайн барганын эскерип каан, баштай аймаарай берге, дүнеки ориентир мегечи. Гиромагниттиг компас база айытпастаан.

Штурман белеткелинге эрттирген сөөлгү кичәәлдериниң бирәәзи бажымга кирип келген. Компас ажылдавастай бергенде пеленгаторнуң (самолёттуң турар черин тодарадыр херексел) үнүн улгаттырып, азы бичеледип тургаш, таарыштырарын аңаа чугаалаан чүве. Орадда ужын көөрүмге чүгәәр-даа ышкаш. Оон соонда эфирге ужудуушкунның удуртукчузу Полозовтуң үнү дыңнадып келген. Ындыг таварылгаларны ол эки билир, ынчангаш далаш чогу-биле чугаалайдыр:

115-ки, «чалгыг»-дыр мен, канчаар дыңнадың?

Эки дыңнадым деп илеткәәш, болган таварылганың дугайын чугаалаар деп чорумда: «оон ыцай канчаа ужудур сен» деп Полозов айтырды. Бир-тээ айтырып турар болганда менээ идегеп, бүүреп турары ол, херекти ажып эртер мен деп бодап алдым.

Будуттар үстүнге чорумда, мени самолёттар хондуруп, башкарар локаторже өскел чораан болгаш кайда турарымны, бедикти болгаш угланыышкынны тодарадып эгелээн. Әлээн болганда аэродромга хонар шөлдүн эгези көстү берген. Тода эвес бүлүртүн шөл бо-ла болгай. Чазыптар-ла ирги мен бе? Таарымчалыг хонуттум. Бир-ле дугаарында Леша Галаганың дугайын сактып келдим, чүге дизе менээ дузалаан штурман кичәәлин ол эрттирип турган.

Училищеге тургаш-ла шенекчи болуруп, чаа, кымга-даа билдинмес машиналарга ужударын, болдуна берги дег үүлдерни боттандырарын күзеп чораан мен.

Бодумнуң күзелимни кымга-даа чугаалаваан мен, ынчалза-даа мени ужудукчуларның шенедделер төвүнче чорудар дугайында рапорттумну командирге бижээн мен. Оон соонда чогум кайы хире үе эрткенин эки сактып шыдавайн тур мен. ынчангаш бодумнуң күзелимниң боттанырынга улуг-ла бүүревейн турдум. Бир-ле катап мени кезектин командириниге кел дээн. Полковникке чүге херек апарганымны баштай эки-ле билбээн мен. Багай чүве-даа кылбаан, сөөлгү ужудуушкунга сагындырыг-даа албаан болгай мен. Харын-даа эскадрилья командири эжешкек ужудуушкунга чедиишкин дээш мактаан чүве болгай.

Уставтың негелдезин өзугаар чедип келгеним дугайын илеткедим. Командир олуруңар дидир. Чыылганнарже дүргени-биле көрүнүүмзе-даа, мени чүге кел дээнин эскерип безин шыдаваан мен.

Командир уламчылады:

— Силерниң шенекчи-ужудукчу болурунче чүткүп турарыңар дугайында чугаа меңээ билдинген чүве, бо эштер силерге дузалаан болур дээш эмчилерниң уунче ол имней аарак чугаалаан.

Мында чүү болуп турарын, чүнү кылырын эки билбээн төлээде чүнүдаа ыыттавадым. Командирниң кабинединде чыылганнар база-ла ыыттаашаанар. Оларны мени салдыкпайн көрүп турганын бүдүү билип турдум-на. Эмчилерниң бирәәзи, подполковник дужаалдыг кижи думчуунуң аржылын уштуп келгеш, кестүүнүң шилип чоткаш, кедип алгаш, айтырды:

— Бодунар дугайын: кажан, канчаар, чүү болганын тодаргай чугаалап көрүнерем? Айтырыгларның утказын төнчүзүнге чедир эки билбейн чыткаш, бодумнуң биографиямны чугаалап-ла өгеледим. Биографиям кыска кижи болгай мен. Ында онза чүве-даа чок. 1934 чылдың августун 2-де Павлово-Посад хоорайга төрүттүнген. Оон соонда ег-булевис — ачам, авам, улуг угбам база мен Москваже көжүп келген бис. 1952 чылда Москва школазының онгу клазын доосканым. Ол-ла чылын май айда Бүгү-эвилелдиң Ленинчи аныяктарының хүрээлелинге кирген, комсомол биледимиңи дугаары — № 07406371, ону үргүлчү сактып алган чоруур кижи мен. Күзүн аэроклуб доосканым. Оон соонда Качинск училищезинге шериг ужудукчуларының баштайгы өөредилгези, а адактың соонда полк... Черле шуптузу ол.

Чугаа үр болган. Ужудуушкун болгаш кадыымның дугайын айтырып турганнар. Эмчи шинчилгезиниң дугайында дептержигешти ажып көргеш, чамдык билдинмес айтырыгларны командирден болгаш полктуң эмчизинден тодарадып ап турган.— Ам дээрезинде чоруп болур силер, тодаргай шиитпир арай сөөлзүредир үнер апаар деп, полковник беседаның төнчүзүнде сагындырган.

Моон өске үүг-даа болбаан.

Кажан бир-ле чүвени манаар ужурга таварышканда шак-үе өжегээр чүве дег төнмеәәш туруп бәәр. Ындыг-ла ышкаш. Ынчалза-даа шак-үе: шак, хүн, неделяны дүргенибиле санавышаан чоруп турарла болгай. Чүгле манап билир херек. Мен манап-даа турдум.

Командир кел дээн соонда мээн шенекчи болур дээн күзелим улам быжыккан. оон туржук мээн ужудуушкун дептеримге: «Агаар дайының энергиялыг болгаш тактиктиг эрттирип турар. Бергедәәшкинге шыдамык» деп бижимел тыптып келген. Ону полковник бижээн. Ол дуржулгалыг ужудукчу, Совет Эвилелиниң Маадыры, дайын үеэинде Александр Иванович Покрышкин-биле кады ужуп турган болгаш дайзынның 23 самолёттарын андара аткан.

Мээн амыдыралымга болган үүлдер угаанымга эштип-ле турган. Бауманның комсомол райкомунуң секретарынын тывысканы, мөнге дириг баштынчының дүрүзүн чураан бичии дептержигеш-даа, мээн авам Клавдия Ивановнаның чугаазы-даа башка кирип келир турган. Авам мынча дээн:

— Дыка-ла улгаткан-дыр сен, Валерка.

Бичиимде далайжы болур дээн күзелимни сагынгаш, каттырар-даа мен, а чүрээм өске чүвеже түткүп турган. Совет Эвилели Чернин кылымал эдеринчизин салып үндүрер деп турарының дугайында академик И. П. Бардинниң Барселон ассамблеязынга дыңнадыын (оон эгези ындыг-ла ышкаш чүве) солунга номчаан кижи боор мен бе, азы радиодан дыңнаан болдум бе, эки-ле сактып шыдавайн тур мен. Бо дыңнадыгны Ортаакы чүс чылдарның Испанияда ордузунга кылган, аңаа Христофор Колумб чаа черже бодунуң эжиндиришкининиң дугайын хаан Изабеллага 450 чыл мурнуунда илеткен турган болгай. Ынчаарда мен бо чаа дыңнадыгже улуг-ла сагыш салбаан турган-дыр мен.

Бажынче кирер эжик чадазынга туруп алгаш, арыг агаар тынып, төрээн аэродромумну, самолёттар турар черлерни көөрүп бодап, сактыышкынларны кыла бәәр турдум. Удавас бо бүгү үүлдер мени ужудукчу, техниканы билир кыдыр өөрткен, чаа өзу-биле чурттаар кыдыр чанчыктырган алдарлыг кижилериниг дугайында сактыышкын апаар...

**ВА

Искрачыларның сөзү

Байлак дүжүттү кыска хуусаада чидириг чокка ажаап алырының чугулазын бистин артеливистиң чүгле тараажылары эвес, бүгү кежигүннери билир. Бичангаш СЭКП ТК-ның деткээни кустанайжыларның кыйгырыын олар бүрүн үүлдүгүзүүп деткип турарлар.

Бистиң «Искра» колхоз бо чылын тараа культураларының шөлүн 3770 га чедирген. Тавычалай кезер арганың ажыктыын бистер эрткен чылдарның дуржулгазындан бүзүреп билген бис. Чүгле ол арганың ачызында эрткен чылын тараа сөөртүүнге өскээртен автотранспорт хереглевейн, бүгү тараавысты комбайннардан шаңнарже, шаңнардан күрүне складынче сөөртүү ажылды боттарывыстын автомашиналарывыстын күжү-биле кылыр аргалыг болган бис.

Бо күзүн тараа ажаалгазынга хереглээр машиналарны хире чергезиби-биле саналывыс ёзугаар алырга, бүгү тараа культураларының 70 хуузун, ылаңгыя Чодарның, Кара-Талдың, Улуг-Оймактың тарааларын тавычалаар арга-биле чорудар бис. Ол сорулганы күүседир дээш боду чоруур чеди комбайнны болгаш чеди жатканы дерип, септеп белеткеп турар бис. Комбайннар септелгезин май айның иштинде доозуптар дээш, часкы хову ажылдары-биле чергелештир эгелээн бис. Ол ажылдарны хары уда чорударынга механизатор кадрлар четчир. Ындыг-даа болза Чадананын сельхозтехника салбыры бисти артык кезектер-биле хантырбаанындан комбайннар болгаш жаткалар септелгезин ам-даа дооспайн турар бис.

Бистиң механизаторларывыс дүжүт ажаалдазының бүгү машиналарының септелгезин июнь айның иштинде доосхан, тараа быжын эгелээри-билек дүжүт дээш демиселче кириптеринге долу шиитпирлиг. Комбайнер М. Кертик-оол «СК—3» комбайнбиле 600 гадан эвээш эвес шөлдүн тараазын кезип ажаарын хүлээнген. Эрткен күскү сезонда ол бодунуң корабли-биле 542 ганың тараазын ажааган. Ол ышкаш комбайнер М. Сундуй-оол эрткен чылын 472 ганың тараазын ажааган болза, ам бодунуң «СК—3» комбайны-биле 500 ганың тараазын чидириг чокка ажаарын хүлээнип турар. Оларның комбайннары белен.

Колхозтуң тараажылары боттарының арганларын санап көргеш, дүжүт ажаалдазын 22 ажыл хүнүнде, оон иштинде тавычалаарын 18 ажыл хүнүнде доозар хүлээлгени ап турар. Бистиң арте́ливис бо чылын күрүнеге эрткен чылдаазындан эвээш эвес тарааны дужаар. Тараа кургадыр шаңнарны алгыдыш, цементилеп, тараа складтарын септеп, белеткеп турар.

Төөгүлүг чеди чылдың бешки чылының тараа болгаш мал чемнери бүдүрер талазы-биле планныг онаалгаларны алдарлыы-биле күүседиринге искрачылар долу бүзүрелдиглер.

К. ДОРЖУ,
колхозта партия организациязының секретары.

Чөөн-Хемчик.

—□—

Төптерни экижидер

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң фермаларында малчыннарның амыдыралынче кичээнгей онза багай. Чүгле ийи фермада байдал мындыг.

Төп сүт-бараан фермазының чайлаа—Ортаа-Шырабулакта сүт хүлээп алыр бичии бажың, тудуштур түткан ийи аал ишти чүрттаар чүртталга бажыңындан өске чүнар бажың, кызыл булуң чок. Ында алды өг-бүле ишти колхозчулар бар. Олар ол ийи бажыңчыгашка сыңыщпайн чамдыктары тараа шөлүнден багай вагончугаш сөөртүп эккелгеш, ында сыңмарлажып кирип алган.

Ийиги сүт-бараан фермазының турлаг суурду-даа, чүртталга бажыңнары-даа чок.

С. ЛАСЮРЮН.

Теве болза хөй эътти, дүктү бээр, ажылга күштүг шыдамыккай, кыштың соогунда, чайның изиинде шоолуг ажаалда, азырал негеттинмес мал болур. Теве малдың мындыг ажыктыын барымдаалааш, ону моон соңгаар өстүрер дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа доктаал үндүрген. Оонбиле кады Тываның колхозтарынга, совхозтарынга теве ажылын хөгжүдер талазы-биле хемчегларни ажылдап кылган. Ол хемчеглерниң колколун маңа таныжып көрээлицер.

Таңды районнуң «Межегей» совхозунга, «Коммунизмниң херели» колхозунга, Каа-Хемниң «Совет Тыва» колхозунга, Тес-Хемниң «Ак-Эрик», Ленин аттыг, «Чаа орук» колхозтарынга болгаш «Тес-Хем» совхозунга, Улуг-Хемниң «Найырал» совхозунга, «Х Улуг хурал» колхозунга 1963 чылда теве ажылының тускай фермаларын организастаар. Тевениң баш санын өстүрер, чаш төл алыр, эът, дүк болгаш сүт бүдүрер талазыбиле планныг онаалгаларны фермаларга бээр. Бо чылдың чайынында «Тес-Хем» совхозка теве ажылының фермаларының ажылдакчыларының семинарын эрттирер.

Теве малдың эдержилгезин чылдың февральдан майга чедир үезиниништинде чорудар. 20—25 энгиннерниң аразынга бир буура турары чугула. Тевениң боос чоруур үези 13 ай үргүлчүлээр болгаш бодаган 18 ай иштинде пезин эмер болганда, төрүүр теве бүрүзүнден ийи чылда бир төл алыр кылдыр планназа чогуур.

Мал ажылының база бир чугула адыры

Тевелериң шынарын экижидер сорулга-биле 1963 чылда «Ак-Эрик» колхозка болгаш «Тес-Хем» совхозка теве ажылының уксаажыдылга фермаларын организастаар. Ол фермалар болза эки уксаалыг бүдүрүкчүлерни чыл бүрү өстүрүп үндүрер сорулгалыг.

Тевениң сүү амданныг болгаш үскүрү 5,0—6,0 хуу болур. Ону ол хевээрин-даа, хымыс кылдыр-даа ажыглаар, азы саржаг, быштак кылып болур. Бир эвес шын ажыглаар болза, колхозтар болгаш совхозтар теве сүүдүнден немелде орулганы чугаажок алыр. Ийи мөгенниг теве сүттүг чоруурунуң баштайгы 12 айының иштинде кандыг-даа немелде чемгерилге чокка 800—1000 кг, а чаңгыс мөгенниг теве—2000 кг чедир сүттү бээр. Хову черниң сигени, силос болгаш концентраттар-биле немелде чемгерилгени чорудар болза, сүт саалдазы дыка көвүдээр. Тевени бодаганы-биле эдирип саар болгаш бодаганынга сүттү артырып бээр, ынчангаш чылда бир теведен 200—250 кг бараанныг сүттү алыр кылдыр планназа чогуур.

Күш-чамы арган улуг тевени 3—4 айның иштинде одарладыптар болза, колдуунда чагланып семирээнинің күсели-биле деңзизи дыка улгадыр. Одарладып семиртир тевелерни дүн-хүн иштинде одарларга кадарар болгаш дус-биле хандырарынче, хонукта бир катап суттарарынче онза кичээнгейни салза чогуур. Эки одарлар чедишпейн баар таварылгада хову сигени-биле, чуурган арбай, сула-биле азы шишкинди-биле тевелерни немей чемгерери чугула. Улуг кырываан тевениң эъди мыйыстыг бода малдың эъдинден шоолуг ылгалбас болганда, ону ниитиниң чемненилгезинге ажыглап, колбаса кылып, азы күрүнеге эът садар планга киириштир садып болур.

Теве дүгү дээрге бистиң үлетпүрүвүске херек үнелиг чиг-эт болур болгаш күрүнеге садарга ооң өртээ улуг болур. Теве малдыг ажыл-агыйлар тевениң дүккүр продуктулуун бедидер, кыргылданы өй-шаанда организастаар, дүктү шын сортулаар талазы-биле ажылды чорудары эргежок чугула. Дүктү чидирбес төлээде, марттың ийиги чартыындан тевениң түленди дүгүн чыып эгелээр херек. Түлээшкинден кыргылдага чедир тевениң дүгүнүн дөрттүн бир-кезии хирези, колдуунда ооң эң үнелиг хоюг дүгү дүжүп калыр болганда, ол үеде ажыл-агый бүрүзүнге диштериниң аразы ырак ыяш дыргактарбиле түленди дүктү дүжүр дырбаан алырын организастаар херек. Теве дүгүн бүдүрерин планнаарда ооң продуктулуунга хамаарыштыр ортумак кыргылданы барымдаалаар, ынчалза-даа бир башка 4,5—5 килограммдан куду эвес болур.

Көдээ ажыл-агый ажылдарынга теве улуг ажыктыг. Кадык, күшденгилдези өйүнде теве болза, үүдүрүлгеге болдунуң дензизиниң чартыы хире чүктү, азы 250—300 кг хирени чүктээр, а сөөртүлге транспорттунга бир шыырак теве 800—1000 кг чүктү сөөртүр. Бо байдалды өөренип көргеш, ажылчын тевелерни 4—5 хар чедерге сөөртүлгеге ажыглаза чогуур. Тевени ажылга 3 хардан эгелеп өөредир.

Тевелериң сан данзызын эки тургузары-биле 1963 чылда бүгү тевелиг ажыл-агыйларга тевелериң таңмалаашкынын болгаш имнээшкинин чорудар.

Дүк кыргылдазын, бараанныг сүттү болгаш чаш төлдү алганын барымдаалап, теве малдап турар малчынарның күш-ажылының төлевирин доктаадып тургузары чугула: Бо дугайында колхозтарга, совхозтарга сүмелеп турары болза: бир кижи 25 төрүүр тевелерни ажаар. Ооң кол хүлээлгези бодаганнарны доруктуары, тевелерни саары, кыргылданы чорудары болур.

Төлевир системазының дөрткү разрядынга үнделилээш, продукцияның чаңгыстың хемчээлин бүдүргени дээш мындыг төлевирни доктаадып болур: сагдынган 10 литр теве сүү бүрүзүнге 1 рубль, килограмм дүк бүрүзүнге 4 рубль 30 көпеек, бир хар чедир өстүрген бодаган бүрүзүнге 7 рубль 90 көпеек төлээр. Ажыл-агый чылы төңгүже чедир айда ортумак төлевирни доктааттынган төлевирниң 70 хуузунга доктаадыр, арткан 30 хуузун планныг онаалдаларны канчаар күүсеткенин көрүп төлээр.

Одарладыр болгаш ажыл кылыр тевелер болза бир кижиге 60 баш онаажыр. Ол кижи тевелерни чемгерер, суггарар, одарладып кадарар болгаш дүгүн кыргыыр хүлээлгелиг. Кыргып алган 1 кг дүк дээш 3 рубль 27 көпеек төлээр.

Ам үеде республикада 1307 теве бар.

Республикага тевениң баш санын 1964 чылда 1454 баш, 1965 чылда 1607 баш, ооң иштинде төрүүр тевелерни 544 болгаш 597 баш чедирер деп планнап турар.

Теве дээрге мал ажылының хөй продукт бээр чугула адыры болур. Ынчангаш колхозтар, совхозтар теве ажылынче кичээнгей салып, ооң фермаларын дораан тургузуп, дуржулгалыг кижилерни теве ажылынга киирзе чогуур.

—✦—

Кичээнгей салза чогуур

«Элегес» совхозтуң дөрткү салбырының ажыл-ишчилери мал болгаш чер ажылын кады хөгжүдүп турар. Олар бо чылын 903 гектар тараа болгаш мал чемни культураларны тараан.

Салбырга бир кодан семиртир инектер, дөрт кодан хой хамааржып турар. Салбырның төвү—Дүвүрен суурда 23 чуртталга бажыңнары бар. Суурда уруг-дарыы-биле кады 80 ажыг кижи чурттап турар. Ындыг болза-даа салбырның ажылчынарының культурлуг хандырылгазынче совхозтуң дирекциязы, партия организациязы, ажылчын комитеди чогуур кичээнгей салбайн турарын айтыр херек.

Дүвүрен суур Хову-Аксының улуг тудуундан чүгле 6 километр черде турда ында радио кииртинмээн. Ында чурттакчылар кино көрбейн турар. Лекция, беседа, солун номчулгазы ажылчыннар өргүзүнда чоруттунмайн турар. Ол хамаан чок ажылчыннар чагыткан солуннарын бизин бир айда чүгле ийи удаа алыры чаңчыл болу берген.

О. ЛАМА.

Тыва дугайында эвээш саныг кинофильмнериң кырынга ам Москваның болгаш Иркутскиниң кинохроника студияларының режиссёр-операторлары Юрий Альдохин биле Михаил Колесниковтуң тырттырганы «500 километр» деп чаа фильм немешкен. Чоокта чаа ол режиссёрларның бирээзи Ю. Альдохин бистиң республикада катап чедип келген болгаш амгы үеде ол база бир документальдыг өңнүг фильмни тырттырып чоруп турар.

«500 километр» деп кинофильм болза колдуунда-ла Абакан—Кызыл аразында ажылдап чоруп турар чолаачыларның белен эвес ажылхерээнин дугайында чугаалап турар. Фильмниң сюжеди бөдүүн. Чаа чылда дагда кадарчыларның аалынга чокпак будуктарлыг шиви сөөрткен автомашина чедип келир. Ол болза ыраккы турлагларда кадарчылар чаа чылды улуг хоорайларның болгаш суурларның чурттакчылары-биле бир дөмей эрттирип, чаштыг шимээн ногаан шивиниң чанында аажок байырлап турганы ол. Ак хар-биле шыптынган бедик тейлерниң аразынга чурттап турган малчыннар ынчан бичии-даа чаасканзыраваннар. Олар харын-даа аас-кежиктиг, каткыхөглүг турганы илдең.

Кинофильмде үш кол эпизодтуң бирээзи Тываның бойдузун чугаалап турар. Чүм харга шыптырган кышкы пейзаж ында тода көстүп келир. Дараазында кол эпизод чолаачылар болгаш орук дугайында чугаалап турар. Оон автоавариядан-даа, шала эрээн оруктудаа, столоваяда чемненип олурар кижилерни-даа көөр силер.

Бис ында ажылдап турар чолаачыларның берге болгаш канчаардаа аажок ажыктыг күш-ажылын кончуг шын көргүзерин оралдашкан бис—деп, режиссёр Ю. Альдохин чугаалаан.

Үшкү эпизод чаа чылдың байырлалы-биле холбашкан. Ону Кызылдан улуг ырак эвеске турган бирээзинге тырттырган. Кинорежиссёрларны тыва малчыннарның чылыы-биле үткүп алганын болгаш өг иштинге нарын тыртырымышкыннарны кылырынга оларның дузалаанын демдеглевес аргажок.

Ол кинофильмде тайылбыр колдуунда чок. Ооң утказы музыкадан болгаш кижилериң аразында чугаазындан тода билдине бээр. «500 километр» деп кинофильм республиканың экраннарынга удавас үнүп эгелээр. Кино көрүкчүлери бо чаа фильмниң кылдыганының болгаш ооң четпестериниң дугайында боттарының үнелиг саналдарын бээри күзенчиг.

ЧУРУКТА: «500 километр» деп кинофильмден кадр.

„Урожайның" бирги маргылдаазы

«Урожай» эки-тура ниитилелиниң хол бөмбүүнүң талазы-биле республика маргылдаазы июнь 20-де. Кызылда эгелээн. Бо чылын бир дугаарла организастаттынып турар ол маргылдаада Өвүр, Тожу, Барыын-Хемчик районнарының база Кызылдың профессионал-техниктиг училишезиниң болгаш Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем районнарның командалары киржип, «Урожай» ниитилелиниң бирги чери дээш демисежип турар.

Баштай Тес-Хем биле Чөөн-Хемчиктиң болгаш Каа-Хем биле Бии-Хем районнарның командалары ужурашкан. Чөөн-хемчикчилер кичээнгейлиг ойнап, мячик бүрүзү дээш күжүн үндүрүп турган, ниитизи-биле 2:1 санга удап алганнар.

Кожазы шөлге ойнаан. Каа-Хем биле Бии-Хем районнарының командалары бир дең эвес күжүн көргүскен. Чүл дээрге Каа-Хем районнуң хол бөмбүкчүлери боттарының удурлашыкчыларын барык-ла 10 сан чедирбейн ийи улаштыр үткаш, тиилээн.

Ооң дараазында бот-боттарындан ырак Тожу биле Өвүр районнарның хол бөмбүкчүлери ужурашкан. Бо ийи командаларның ойнакчылары өске районнарныындан дээре ойнаан. Ынчалза-даа өвүржүлер бир-ле эттиг ээлчегге таварышкаш, бодунуң шыырак удурланыкчызын 15:13 санга тиилээр аргалыг болган.

Хүннүң баштайгы чартыының сөөлгү оюнунда Барыын-Хемчик биле Кызылдың профессионал-техниктиг училишезиниң командалары таварышкан. Училишениң командазы Барыын-Хемчик районнуң хол бөмбүкчүлеринге 2:1 санга уттурган.

Кежээкиниң беш шакта маргылдаа уламчылаан. Тес-Хем биле Каа-Хем районнарның командалары ужурашкаш, тес-хемчилер тиилелгени чедип алган. А Чөөн-хемчикчилер Бии-Хем районнуң командазынга уттурган.

А. КУМАЯК.
маргылдааның хол судьязы.

ШЫДЫРАА

Н. Шишигин тиилээн

«Тываның аныяктары» солуниуң хол-шыдыраз талазы-биле шаңналы дээш болуп эрткен маргылдаанын түнелин үндүрген. 15-ки салыгның соонда мастерге кандидат Н. Шишигин 14 санны ап, ол маргылдаанын тиилекчизи болу берген. Ол алза чогуур 15 санда чүгле ийи кижи-биле хайымнашкаш, артканнарын удуп алган.

Эң чараш ойнааны дээш М. Кенин-Лопсанга солуннуң тускай шаңналын тывыскан.

Сөөлгү беш салыгларга 4,5 санны алганы дээш Н. Шишигин база катап шаннаткан. Ийиги разрядчы С. Кокорин бирги разрядчылар-биле ужуражыышкынга эки түнелди көргүскени дээш база тускай шаңналды алган.

Чедиишкиниерден ангыда маргылдаага илерээн четпестерни демдеглезе артык эвес. Көрүкчүлер ойнакчыларны бүзээлеп, шимээрген, ойнаарынга шаптыктыг болу бээр таварылгалар эвээш эвес. Олче хоорайның бүгү организациялары сагыш салза чогуур.

Түнелинде дүрген ойнаарының маргылдаазы болган. Орта бирги черни база-ла Н. Шишигин алган. 2—3 черлерни Шишков биле Х. Ондар алганнар. Тиилекчилерни база өртектиг белектер-биле шаңнаан.

М. ДАМДЫН.

КЫЗЫЛ, „ШЫН" СОЛУН РЕДАКЦИЯЗЫНГА

Амыдырал хандырылгазының дугайында

— Бисте чыл-чылы-биле шиитпирлеттинмейн, Советтерге соңгуларда болган санында-ла соңгукчуларының чагыгларының даңзызындан үнмейн келген бир чугула айтырыг барын билир болгай силер— деп, Ч. Серен ирей кудумчуга кады турган өөрүнге чугаалап турда, кочалдар түткан кадайлар хемче чоруп турган.

Ол болза Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң төвү — Адыр-Кежигге болган чугаа-дыр, а хемден суглап чоруп турган кадайлар Аңчы кудумчузунуң чурттакчылары-дыр.

Ужуру үүл? Ол кудумчуга кудуктар казар айтырыгны мурнуку Азас көдээ Соведи шиитпирлеввэн, ам Тоора-Хем көдээ Соведи база ону кичээнгейинге албайн келген. Ооң ужурунда колхозчулар ырак черден — хемден барып суглап, аңаа хөй үе-шакты эрттирип турар. Кудумчуга ыяш тарааш, ону суггат-биле хандырар арга база чок болуп турар.

Адыр-Кежиг суурнуң чурттакчыларының суг хандырылгазының дугайында негелдезин хандырар талазы-биле организастыг хемчег алыры Тоора-Хем көдээ Совединиң даргазы эш Базырдан негеттинип турар.

И. БАДАРЧИ.

* * *

Улуг-Хем районнуң Хайыракан суурга чеде берген кижи ооң чаагайжылдазының четпезин дорааи-на эскерип каар. Суурда 180 хире чуртталга бажыңнарының 70 хирези крыша чок, 170 хире бажыңнар кладовка чок.

Чуртталга бажыңнарының хөй нуруузунуң туйбу печказы чок, шалазы будуттунмаан, чугайлаттынмаан болуп турар. Суурда мурнунда кылдынган херим кажаалар үрелик, ногаанчыдыла ажылы барык-ла чоруттунмайн келген.

Суурларны чаагайжыдары, ногаанчыдары, чоннуң культурлуг чуртталгазы ам үеде чугула айтырыг болуп турда, Көк-Чыраа көдээ Совединиң даргазы эш Самбуга хөй-ниитиниң күжүн боже четпес организастап турар.

Хайыракан суурнуң чаагайжылдазынче, ында чурттап турар чоннуң культурлуг амыдырал-чуртталгазын экижидериниче кичээнгей салыры Көк-Чыраа көдээ Советтиң күүскомунуң болгаш «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязының чугула хүлээлгези болур.

Д. ЛОПСАН.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң Мөңгүн-Тайга сельпозунуң ажылдакчыларының чуртталга бажыңнарыбиле хандырылгазы четпес. Сельпонуң бар чуртталга бажыңнары колдуунда-ла бичии казанактар. Ындыг бажыңнарга кижилериң культурлуг чурттаар аргазы чок болуру билдингир.

Маңаа мындыг таварылганы чугаалаарга-ла четчир. Сельпонуң белеткел агентизи эш Мөнге-Делгер магазинден хеп шкавы саалып алгаш, ону бажыңының эжиинден арай боорда киирип алза-даа, бажың иштинге ол шкафэптешпээн. Ынчангаш ол эш садып алган шкавын даштыгаа кыштаткан. Сельпонуң кадарчызы эш Бадывуйин 6 уругларлыг — өг-бүлези ниитизи-биле 8 кижилиг хирезинде чүгле ийи орун, 1 стол сыңар бажыңчыгашта чурттап орар.

Сельпонуң өске-даа чамдык ажылдакчылары база-ла ол чижектиг бажыңнарда чурттап турарлар. Ынчангаш ажылдакчыларны чуртталга бажыңнары-биле хандырар дугайында айтырыгны шиитпирлээр өйү келген.

И. ДЕЛГЕР-ООЛ.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң Хөндергей салбырынга райпонуң столоваязы турда чурттакчы чонга-даа, чорумал кижилерге-даа дыка таарымчалыг турган. Ол столоваяны эрткен чылдың октябрьда-ла хаггандан бээр амга чедир улуг кара шооча-биле шоочалап каан турар.

Чонга таарымчалыг байдалдарны улам экизи-биле тургузар, амыдырал хандырылга черлерин көвүдедир сорулга салдынып турда, ол столоваяны үр үениң иштинде ажылдатпайн турары элдептиг чүве.

Ол столоваяны катап ажыдарын чон күзеп турар. Чоннуң күзелин хандырарындан артык сорулга кайда боор.

К. АГЬАН-ШИРАП.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң Кара-Тал суурунда магазин бодунга хамааржыр малчыннарны хандырар хүлээлгелиг. Ынчалза-даа бо чылдың эгезинден бээр колхозтуң ыраккы одарларда малчыннарынга чугула хереглелдиң бараанныларын чедирип садыглаарын магазин организаставаан.

Оон ужурунда одарларда малчыннар шай, таакпы, керосин, оттуг-ыяш чижектиг хүн бүрү херектиг бараанныларны садып алыр дээш чоруушкунга ийи-үш хүннерни эрттирип турар. Ылаңгыя К. Дүрбулек, С. Байкара чижектиг ыракта малчыннар үш хүннүң чоруун кылыр ужурга таваржып турарлар.

Малчыннар хандырылгазының дугайында Кара-Тал магазинниң эргелекчизи эш Кулактайга чугаалаарга «колхоз баштаар чери автомашина бербес-тир, машина дугайында айтырыгны тургузуп турар мен» деп харыылаар. Малчыннарга тааржыр кышкы, чайгы хеп аймаа чижектиг бараанныларны магазиннерге келдирбейн турар.

Малчыннарның бараанныр-биле хандырылгазын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V Пленумунуң шиитпирин чүге боттандырбайн турарыл деп айтырыг дүрүм ёзугаар салдынып турар.

К. ОЙДУП-ООЛ.

* * *

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга суурунда хлеб быжырар чер ажылдап турза-даа, ооң быжырган хлеви чиг бооп турар. Бо дугайын хуучулар хуралынга шүгүмчүлеп, район Совединиң депутады эш Дукурга-даа айтырыгны тургузуп келген.

Ындыг турбуже хлебтин шынары экиживейн турар. Хлеб быжырар черниң ажылдакчыларының билиин бедидип, харыысалгазын улгаттырарын чурттакчылар негеп турар. Чоннуң үнүнге, негелдезинге дыцнангыр болуру хлеб быжырыкчызы эш Чараш-Уругнуң хүлээлгези эвес чүве бе?

А. ОНДАР.

* * *

Кызыл хоорайның барыын талазында автобустарын «Нефтебаза» туружундан Грудовая кудумчузунче машиналарның, чалаг кижилериң дорт чоруур оруун саарылга баазазының складтарының тудуу-биле холбаштыр тугланаының соонда, хоорайже ажылдап чоруур кижилер 1,5 — 2 километр черге үргүлчү чалаг кылаштажыр ужурга таваржып турар. Оон ыцай хоорайның ол ужунда аъш-чем магазинни база чок. Ынчангаш ында чурттап турар чонга таарымчалыг байдал тургустунмаан.

Автобус шугумун олче узадыр болгаш ол чоокка аъш-чем магазинни тургузар дугайында хамаарышкан организацияларга, хоорай Совединиң депутады эш Ясницкийге чоннуң негелде салып турары черле чөптүг.

Ю. ДОРЖУ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бүгүн республикага булуттарлыг, улуг-ла өскерилге чок хүн болур. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хат чоорту дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага 20—25, Кызылга 23—25 градус чылыг.

Редакторнуң ораланчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮНЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кел дивээн аалчы» 10, 12, «Бистиң хоорайывыстан келген оолдар» 2, «Чөөн чүүтүң херээженнери» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Кубаньдан келген аалчы» 11.15, 1.15, шактарда. «Чалыы назын отта» 3.15, 5.15, 7.15, «Дүвүрен чиг онза болуушкун» (2-ги серизы) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сапыкты тып алыр дээш» 2.30, 4.30, 6.30, 8,30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дараазындагы доозуп үнүүшкүн болбас» 1.15, 3.15 5.15, 7.15, 9.15, шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Мээң ынаам» 5, 7, 9 шактарда.

«Шекпээр» совхозтуң кол агроному
Григорий Андреевич ШУЛЬГИН
болгаш совхозтуң чолаачызы
Куулар КУШКАШ-ООЛ
олар 1963 чылдың июнь 20-де ооал-ондакка таварышкаш мөчээнин Барыын-Хемчиктиң партия комитеди болгаш райкүүскому кажыдал-биле дыцнадып, оларның өг-бүлезинге ханы кажыдал ды илередип тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ редакторнуң 24-63 редакторнуң ораланчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда киллизинин 23—54, харыысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый киллизинин 25-38, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, иштики информация киллизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21-27, улетпүр, транспорт база киллистериниң 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01239. Чагыг № 122 Культура министерстводунуң типографиязы